

HISTORISCHE KRING EEMNES

juni 2010 jaargang 32, nr. 2

Verschijnt viermaal per jaar

Doel van de vereniging is:
Bevordering van de kennis van- en de belangstelling voor de geschiedenis in algemene zin en de geschiedenis van Eemnes, met aansluitend gebied, in het bijzonder.

Bestuur

Voorzitter:

C.A. Houwer (overleden: 23-05-2010)

Vice-voorzitter:

H.A. van Hees, Kerkstraat 15
3755 CK Eemnes, 035-5389849

Secretaris:

J.J. Groeneveld, Zilver schoon 37,
3755 TH Eemnes, 035-5381609

Penningmeester:

J. Frantsen, 035-5310442
HKE-Girorekening nr. 2080362
HKE-Rabobank nr. 315911425

Leden:

R.T. van der Schaaf, Hasselaarlaan 46
3755 AW Eemnes, 035-5386094
J.J. Smids, 035-5387572
J.J. van Wijk, 035-5314689

Redactie

Eindredacteur: Joop Smids

Opmaak: Hans van Gelder

Redactieadres/advertenties
Graanoogst 3, 3755 HN Eemnes,
035-5387572, jjsmids@casema.nl

Druk: Graficient Printmedia - Almere

Ledenadministratie

G.A.M. van Wijk-Blom, 035-5314689,
Raadhuislaan 39, 3755 HA Eemnes.

Lidmaatschap leden € 14,- p.j.,
incl. kwartaalblad, excl. verzendkosten.
Vrienden HKE minimaal € 15,- p.j.
Opzegging schriftelijk voor 1 december.
Losse nrs. € 4,- excl. verzendkosten

Internet HKE-actueel

www.historischekringeemnes.nl
info@historischekringeemnes.nl

Werkgroepen

Bebouwingsgeschiedenis:

R.T. v.d. Schaaf, 035-5386094

Beeld en Geluid:

J. Frantsen, 035-5310442

Beheer archief en voorwerpen:

J.J. Groeneveld, 035-5381609
J.J. Smids, 035-5387572

Bibliografie:

P. Kaarsgaren, 035-5386676

Foto's:

P. Scholte, 035-5387269

Genealogie:

H.A. van Hees, 035-5389849

Interviews:

H.A. van Hees, 035-5389849

Tentoonstelling:

J.J. Smids, 035-5387572

Website:

W.A.M. de Witte, 035-5388130

Het geheel of gedeeltelijk overnemen van artikelen is slechts toegestaan na toestemming van de redactie.

Inhoud

Oudheidkamer	59
In memoriam Chris Houwer (<i>Henk van Hees</i>)	60
Tweede ruilverkaveling bij Eemnes (<i>Rom van der Schaaf</i>)	62
Opening tentoonstelling Willem Frederik Noordijk (<i>Joop Smids</i>)	79
De kunstenaar Willem Frederik Noordijk (1887-1970) (<i>Anna Kielstra</i>)	82
Interview met Wim van Hamersveld (<i>Wim Hilhorst Jzn</i>)	105
Klok- en Klepelnieuws (<i>Foeke de Wolf</i>)	115
Errata	117
Na 22 jaar afscheid van Reinier Ruizendaal (<i>Jaap Groeneveld</i>)	118
Inleveren kopij voor het volgend nummer	120

Van de redactie

Statuur

Ruim een maand geleden was de Oudheidkamer een onopvallend wat naar achteren geplaatst gebouwtje. Voordat je het in de gaten had, was je er al voorbij.

Het was de wens van het bestuur daar verandering in aan te brengen. En ziedaar, als u nu langs de Oudheidkamer komt, doet niets meer vermoeden dat het eens een brandweerkazerne was. Omdat wij het karakter van het gebouw wilden behouden zijn er geen bouwkundige wijzigingen aangebracht om het vooraanzicht aantrekkelijker te maken. Het hele gebouw is opnieuw in de verf gezet en wat daarbij direct opvalt is de licht getinte V in de grachtengroene kleur van de grote deuren.

De heg is vervangen door een smeedijzeren afzetting en de fietsen

kunnen op een ruimere plek geplaatst worden.

Een herziene bestrating, plaatsing van een vlaggenmast, het HKE-logo boven de openslaande deuren en een publicatiebord geven de Oudheidkamer een ander aanzien. 'Meer statuur', volgens onze voorzitter Chris Houwer, de grote animator van deze toch wel ingrijpende verandering.

Plannen voor een feestelijke opening moest afgeblazen worden vanwege het plotselinge overlijden van onze voorzitter.

Tijdens zijn voorzitterschap bracht hij ook 'statuur' aan in de presentatie van de Kring. Van een wat ingetogen gezelschap formeerde hij een Kring die open en toegankelijk is voor de Eemnesser bevolking. Wij allen zullen hem missen, 'de man van statuur'.

Joop Smids

Tentoonstelling

t/m 10 oktober

in de Oudheidkamer

Willem Frederik
Noordijk
1887-1970

Een Eemnesser kunstschilder

Oudheidkamer Eemnes
Raadhuislaan 2a
Telefoon 035 - 5382375

Geopend:
zaterdag van 14.00 - 16.00 uur
Toegang gratis

Chris Houwer, 1938-2010

Vrijwel elke zaterdagmiddag liep onze voorzitter Chris Houwer de Oudheidkamer binnen. Hij keek rond, praatte even met iedereen en hij was voor je het wist ook weer verdwenen.

Even snel en onverwacht overleed onze voorzitter met Pinksteren, 23 mei jl. Amper drie weken eerder kreeg hij te horen dat hij longkanker had. Hij bleek niet meer te behandelen. Onbegrijpelijk! Nog op 24 april jl. had hij het voortouw bij de opening van de tentoonstelling over de kunstschilder Willem Noordijk.

Chris was voor de Historische Kring Eemnes een zeer markante voorzitter. Een Bourgondiër, die alles deed voor een goede sfeer en gezelligheid. Hij stelde de Nieuwjaarsborrel in en vond dat er na speciale gelegenheden lekkere hapjes moest zijn. Als het even kon, moesten we samen nog wat drinken als afronding van een activiteit.

Chris was joviaal, een prima gastheer. Hij legde makkelijk contacten met mensen en heeft zo veel goeds gedaan voor onze vereniging. Met hetzelfde gemak legde hij contacten met de burgemeester, met sponsors of nieuwe leden.

Hij heeft onze vereniging veranderd van een bescheiden groepje historieliefhebbers in een club historieminnaars met statuur. We moesten meer naar buiten treden, meer bekendheid en daardoor meer nieuwe leden krijgen. Chris nam hierin zelf het voortouw. Er kwamen glossy folders, mooie posters en er werd goed gezorgd voor PR. Maar vooral zette Chris zich in om de buitenkant van onze Oudheidkamer meer statuur te geven, zoals hij altijd zei!

Deze laatste klus heeft hij nog precies kunnen afronden.

Chris was een man van stevige beleidsplannen. Hij wist wat hij wilde! Hij liet zich niet graag beperkingen opleggen, zelfs niet door monumentenwetten. Wel had hij oog voor schoonheid, cultuur en historie.

Chris hield van aparte dingen. Geen gewone Momumentendag maar gezellig met een antieke bus door Eemnes rondrijden. Hij wilde ook graag nieuwe dingen in het leven roepen. Samen met Foeke de Wolf en de gemeente Eemnes heeft hij zich ingezet voor de oude klokken van Eemnes. Daaruit is het ontstaan van een klokkenluidersgilde voortgevloeid.

Chris was charmant, doortastend en trouw. Al in 1993 werd hij gastheer van onze Oudheidkamer, altijd vergezeld door zijn vrouw Patricia. Al die jaren bleef hij zich inzetten voor de HKE en in 2005 trad hij bruisend aan als voorzitter van onze vereniging. Als je hem zo bezig zag, zou je niet zeggen dat hij al 71 was. Hij

stond nog volop in het leven met een "savoir de vivre" dat menig leeftijdgenoot ontbreekt.

We zijn hem dankbaar voor het vele werk, dat hij voor de Historische Kring Eemnes gedaan heeft. We wensen zijn vrouw Patricia, dochter Linda en schoonzoon Tom veel sterkte toe, nu ze alleen verder moeten. Als eerbetoon aan Chris heb ik een gedicht geschreven. Ik heb het in het crematorium bij het afscheid voorgelezen. Het leek me ook een mooi einde voor deze tekst.

Op een zomerse zondagochtend
staande op de Wakkerendijk
de weidse polder aan je voeten
niet ontsierd door windmolens
kijkend naar de opkomende zon
ervaar je iets van het universum
waarin Chris nu opgenomen is
voel je zijn warmte,
zijn jovialiteit!

Henk van Hees
Vice-voorzitter
Namens het bestuur van de
Historische Kring Eemnes

Tweede ruilverkaveling bij Eemnes

ROM VAN DER SCHAAF

Voor verbetering van het gebruik van de polder bij Eemnes zijn er twee ruilverkavelingen geweest. De eerste was omstreeks 1940 en de tweede verspreid over een groot aantal jaren rond 1990. Over beide ruilverkavelingen is uitgebreid geschreven in het boek “Eemland in verandering” (2007). De eerste ruilverkaveling is beschreven in kwartaalboekje 2010 nr. 1. Dit artikel behandelt de tweede ruilverkaveling. Maar eerst worden de hoofdzaken van beide gegeven.

Hoofdzaken van eerste en tweede ruilverkaveling

De eerste ruilverkaveling had de naam “De Eemnesser Polders”. Deze werd uitgevoerd van 1938 t/m 1943 en omvatte 2100 ha. Dat was twee derde van het oppervlak van de hele gemeente. Het belangrijkste voordeel voor de boeren was de bereikbaarheid van de landerijen door de wegen in de polder. Het eeuwenoude “recht van overpad” over de lange smalle erfstroken kon toen worden afgeschaft. Slechts een klein deel van de stroken werd samengevoegd, door het dempen van sloten (ca 10%). Zodoende is de indruk van de oorspronkelijke verkaveling behouden. Bij het land oostelijk van de dwarsweteringen, werden veel naastliggende stroken aan dezelfde eigenaar toegewezen, zodat men iets efficiënter kon werken. Maar veel sloten bleven, voor de afvoer van water. Ook werd de Zomerdijk met de waaien gespaard, waardoor die in 2005 kon worden benoemd tot Aardkundig Monument.

De tweede ruilverkaveling werd grotendeels uitgevoerd van 1988 t/m 2002. Deze duurde zo lang doordat het ging om het gehele Eemland (7900 ha in plaats van 2100 ha) en nieuwe Landinrichting voor natuur en recreatie. Dus niet alleen voor de boeren. Het belangrijkste voordeel voor de boeren was bij deze ruilverkaveling het verkrijgen van één grote eigen kavel bij de boerderij, waardoor moderne bedrijfsvoering met ligboxenstallen en een groter aantal koeien mogelijk werd. Daartoe was dikwijls verplaatsing van boerderijen nodig, om een grote huiskavel te verkrijgen. Bijna alle boerenbedrijven kwamen in het buitengebied te liggen. Het aantal boerderijen werd gelijktijdig vermin-

derd. In 1940 waren er in Eemnes ongeveer 130 gezinnen met melkkoeien. Een aantal van hen waren voor die tijd grote boeren, maar er waren er veel met minder dan 10 koeien. Alle kleine boeren moesten zorgen voor extra inkomsten. Nu zijn er ruim 20 boeren met economische productie. Maar die leveren samen meer liters melk dan de 130 boeren tezamen omstreeks 1940.

Een belangrijk verschil tussen de eerste en de tweede ruilverkaveling was, dat vroeger formeel alleen de grondeigenaren een partij waren (totaal 372), terwijl bij de latere ruilverkaveling ook diverse andere groepen belanghebbenden hun stem konden doen gelden (totaal 1600). Het werd een Landinrichting voor gebruikers. Dat maakte de hele operatie veel complexer. Een overzicht van de gebeurtenissen is gegeven in Tabel 1.

Ruilverkaveling en landinrichting Eemland

Het voorspel 1963-1977

Vrijwel aansluitend op de ruilverkaveling “De Eemnesser polders” waren er plannen gereed gekomen voor de ruilverkaveling “Beoosten de Eem”, die omvangrijker was dan de ruilverkaveling bij Eemnes. Mede door de Tweede Wereldoorlog duurde de uitvoering daarvan langer. De akte van ruilverkaveling werd gepasseerd in december 1952. Kort daarna maakte Minister van Landbouw Mansholt al duidelijk, dat er bij de landbouw en veeteelt in geheel Nederland grote veranderingen op komst waren. Hij stuurde aan op schaalvergroting en verbetering van efficiëntie. Daarvoor leken aanpassingen in het landschap nodig op veel plaatsen in Nederland. Voor de veeteeltsector werd aanbevolen:

1. houden van veel meer melkkoeien dan de 20 à 25 die in Eemnes normaal waren,
2. vergroten van de oppervlakte land en
3. aankopen van krachtvoer.

Aldus zou het mogelijk zijn om de ontwikkeling van het inkomen in andere sectoren bij te houden. Dit inzicht kwam in een stroomversnelling toen het bouwen van ligboxenstallen in zwang kwam. Verplaatsing van boerderijen was nodig om een grote huiskavel te krijgen, zodat het melken ook in de zomer in de stal mogelijk werd. In 1963 werd in Eemland de eerste aanvraag voor ruilverkaveling nieuwe stijl ingediend door Waterschap Isselt-Middelwijk en Langeindsche Maten (1020 hectare), gelegen in de gemeente Soest. Dat leidde onder andere tot betere toegankelijkheid door aanleg van de A.P. Hilhorstweg in 1972. In 1970 zijn nog zes aanvragen ingediend voor andere gebieden van Eemland. Een ruilverkaveling voor geheel Eemland leek het beste. Om de actie voor te bereiden werd in mei 1971 de Commissie Molenaar ingesteld. Die bracht eind 1973 een rapport uit voor de situatie in Eemnes en Bunschoten.

Naast de eerder genoemde vergroting van de bedrijfsomvang en invoering van ligboxenstallen was ook verlaging van de grondwaterstand nodig. Er was een grote verwevenheid in het gebied, omdat veel boeren van Baarn, Hoogland en Soest ook grasland hadden in de polders van Eemnes en Bunschoten. Een extra complicatie was, dat de polder bij Eemnes ook werd gebruikt door boerderijen in Eemdijk, Blaricum en Laren. En dan was er de toegenomen aandacht voor recreatie, woningbouw, natuur en landschap, die pas veel later concreet omlijnd zou worden in de Landinrichtingswet van 1985. Na een advies van de Centrale Cultuurtechnische Commissie in februari 1976, besloot in augustus 1976 het College van Gedeputeerde Staten tot de ruilverkaveling "Eemland". De grootte van het gebied was globaal 8000 ha.

Voorbereiding plan en stemming 1977-1988

In september 1977 was de installatie van de Voorbereidingscommissie, die het plan moest voorbereiden voor stemming door belanghebbenden. In diverse pu-

Om mee te helpen de impasse te doorbreken, die was ontstaan tussen de agrarische sector en de natuurbescherming, werd door Minister Braks op 14 april 1980 een bezoek aan Eemland gebracht. Op eerste rij vlnr: Roel Terlien (wethouder Eemnes), Piet Smink (commissielid), Gerrit Schaap (commissielid), Gerrit Braks (minister van Landbouw) en een persfotograaf. Links achter Gerrit Schaap staat Johan Berentschot (voorzitter commissie).

blicaties heet deze de Landinrichtingscommissie, maar eigenlijk werd die pas in 1988 geïnstalleerd. De opdracht was niet eenvoudig. Namelijk: richten op een synthese van de belangen van landbouw, natuurbehoud, landschapsbouw en openluchtrecreatie. Voorzitter was J. Berentschot, burgemeester van Kockengen en lid van de Provinciale Staten. Daarnaast waren er nog 8 personen in de commissie. Zij waren vertegenwoordigers van Gewest Eemland, plaatselijke afdelingen van CBTB en ABTB, Waterschap de Eem, Stichtse Milieufederatie en Vrienden van Eemland. De Eemnessers in die groep waren T. Roodhart (CBTB), J.A.F. Stalenhoef (ABTB) en H.J. Jongsma (vanaf 1982; Vrienden van Eemland). De andere leden woonden in Amersfoort, Bunschoten, Hoogland en Soest.

Belangrijke onderwerpen waren:

- Het aantal nieuwe boerderijen voor te verplaatsen boeren. Aanvankelijk werd gedacht aan ongeveer 50, maar later werd het veel minder.
- De omvang van het natuurgebied. De natuurbeschermers wilden aanvankelijk 800 hectare. De agrarische sector achtte dit veel te hoog en wilde niet meer dan 300 ha toestaan. Ook over het waterpeil lagen de standpunten ver uiteen. Er moest een compromis worden bereikt, maar eerst liepen de discussies hoog op.

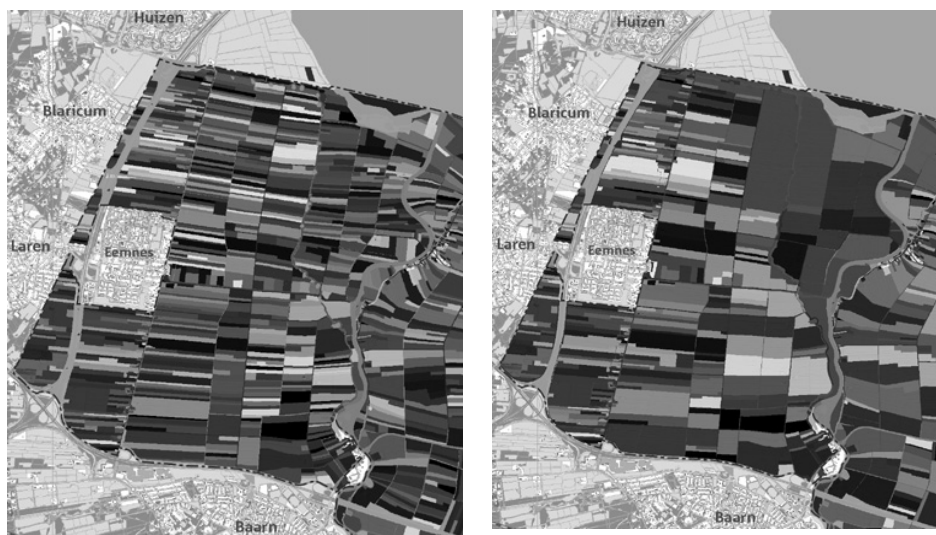
De tegenstelling tussen de belangen van landbouw en natuur hield lange tijd aan. Enkele vertegenwoordigers van natuurbescherming stopten enige tijd hun medewerking. De frequentie van formele vergaderingen verminderde en de Voorbereidingscommissie hoopte dat het nieuwe Streekplan Utrecht-Oost houvast zou bieden. Het Ontwerp Streekplan van de provincie noemde in 1982 voor natuur in Eemland een oppervlak van 750 ha. Om mee te helpen de impasse te doorbreken, die was ontstaan tussen de agrarische sector en de natuurbescherming, werd door Minister Braks in april 1980 een bezoek aan Eemland gebracht. In die tijd werd de vertegenwoordiger van Vrienden van Eemland, dhr. F.H.I. Luyckx uit Amersfoort opgevolgd door H. Jongsma uit Eemnes. Uiteindelijk vroeg Gedeputeerde Staten aan de Centrale Landinrichtingscommissie om een Salomonsoordeel. In 1985 was de uitspraak: 350 ha natuurgebied, waarvan 300 ha in de Noordpolder van Eemnes. In 1985 legde voorzitter J. Berentschot zijn functie neer en werd T. Roodhart waarnemend voorzitter. In 1985 was ook de Landinrichtingswet aangenomen. In de loop der jaren had in Eemnes al een aantal boeren besloten tot verplaatsing van hun boerderij naar de polder, om een grote huiskavel te verkrijgen.

Na jaren van voorbereiding werd in juli 1986 het Voorontwerp-plan gepubliceerd. Kort daarna werd de pers geïnformeerd in Kasteel Groeneveld, ter voorbereiding van de inspraak, die mogelijk was tot 7 november 1986. In de

tussenliggende maanden werd in tal van bijeenkomsten toelichting gegeven. Er kwamen zo'n 200 schriftelijke reacties van particulieren, organisaties en instanties. Op grond daarvan werd het Ontwerp-plan vastgesteld en ter visie gelegd van 14 december 1987 tot eind januari 1988. Er kwamen 73 bezwaarschriften. Die leidden onder andere tot vermindering van beplanting langs wegen in de omgeving van Bunschoten. Voor Eemnes werd door de bezwaren afgesproken, dat de bouwlocatie aan de Eemnesservaart pas zou worden benut als alle andere locaties in het poldergebied van Eemnes waren gebruikt.

Het totaal begrote bedrag was 97,7 miljoen gulden (later vermeld als 44,3 miljoen euro). Daarvan zou ca 70% worden betaald door Rijk, Waterschap en Gemeenten en ca 30% door eigenaren en individuele belanghebbenden. Een groot deel van het laatste bedrag betrof de boerderijverplaatsingen en aanpassing van de verkaveling.

De stemming op 2 juni 1988 werd gezien als een belangrijke dag voor de toekomst van Eemland. Er waren 1600 stemgerechtigden, die stemden over totaal ca 7930 ha. In tegenstelling tot de regel bij eerdere stemmingen over ruilverkaveling was bepaald, dat alleen de uitgebrachte stemmen van invloed waren. De 992 uitgebrachte stemmen vertegenwoordigden 88% van de oppervlakte. Van

Inbreng 1997 (links) en Toedeling 1997 (rechts) voor het gebied bij Eemnes. Dit is een zwart-wit afbeelding van de grotere afbeeldingen in kleur in het boek Eemland in verandering.

deze stemmen bleek 59% vóór en dat betrof 75% van de oppervlakte. De ruilverkaveling was dus in dubbel opzicht aangenomen.

Uitwerking plan en uitvoering (1988-2008)

Direct na de uitslag van de stemming werd de Landinrichtingscommissie geïnstalleerd. T. Roodhart werd nu formeel voorzitter. Behoudens enkele mutaties en toevoeging van een adviseur van de provincie, was de samenstelling een voortzetting van de Voorbereidingscommissie. Ook was het lid namens Vrienden van Eemland vervangen door iemand van Natuurmonumenten. In de loop der jaren waren er diverse wijzigingen. Zo nam P.R. Smink in 1998 het voorzitterschap over van T. Roodhart. In de periode tot 2007 waren er 6 verschillende secretarissen; allen medewerkers van de Landinrichtingsdienst te Utrecht. Men werkte volgens de richtlijnen van de Landinrichtingswet.

De opdracht van de Landinrichtingscommissie Eemland betrof:

1. Betere toegankelijkheid voor boeren en recreatie (ontsluiting);
2. Waterbeheersing;
3. Natuur en landschap;
4. Verkaveling.

Voor een goede realisering van de doelstellingen was de herbestemming van gronden belangrijk. Daarvoor moest grond worden verworven en toebedeeld door het Bureau Beheer Landbouwgronden. Dat bureau viel niet onder de Landinrichtingscommissie, maar onder de Dienst Landelijke Gebieden van de rijksoverheid. Natuurlijk was er wel nauwe samenwerking. Al in 1975 heeft het Bureau grond gekocht. Arres Huijgen uit Bunschoten was 25 jaar lang aankoper; gedurende de periode tot 1991 samen met Peter van den Breemer uit Soest. In die tijd is $\pm$ 850 hectare gekocht. Dat was meer dan 10 % van het hele gebied. Een belangrijk gedeelte (456 ha) was voor deerschikking voor natuurgebieden. Om enkele grote aaneengesloten natuurgebieden te krijgen, werden verspreid in Eemland heel veel kleine stukjes grond opgekocht. De nieuwe gebieden natuur liggen in de Noordpolder van Eemnes en langs de oevers van de Eem. Door veel boeren werd het gekscherend “vogeltjesland” genoemd. Het merendeel van de overige $\pm$ 400 ha gekochte grond was voor verschuiving van gronden om grote huiskavels voor de boeren te verkrijgen en voor vergroting van boerderijen, omdat het aantal bedrijven werd verminderd.

In 1984 waren er in heel Eemland van de totaal 264 boerderijen slechts 20 met meer dan 30 hectare grond en 143 boerderijen hadden 15 – 30 hectare. Voor de grote en middelgrote bedrijven was slechts 35% van de oppervlakte huiskavel. Door herverkaveling wilde men dat vergroten tot 60%, maar voor te verplaatsen boerderijen wilde men zorgen voor 100% huiskavel. De definitie van een

Het complex Geerenweg 6 van G. van Oostrum. In gebruik vanaf 1993. Foto 2005.

Het achtererf van boerderij Korte Maatsweg 2 van J. Eek na het melken. In gebruik vanaf 1994. Foto 2003.

kavel is daarbij: een stuk land van dezelfde boer, dat niet wordt gescheiden door openbare weg, maar mogelijk lopen er wel sloten door. In 1988 dacht men 49 boerderijen te moeten verplaatsen. Door gewijzigde inzichten werden totaal slechts 29 boerderijen vervangen door nieuwe op een andere plaats. Bij Eemnes kwamen er 15 nieuwe boerderijen, waarvan 5 voor boeren uit Laren en Blaricum, die al land hadden in de polder bij Eemnes. De operatie leverde 9 nieuwe boerderijen in de Noordpolder en 6 in de Zuidpolder. De overige boeren bij Eemnes hadden ook voordeel van de herverkaveling. Een aantal werd uitgekocht, een aantal kreeg betere ligging van de kavels en een boer kreeg ondersteuning voor een nieuw bedrijf in de Flevopolder. Naast de 15 nieuwe boerderijen kregen nog ongeveer 25 melkveehouders verbetering van hun kavels bij hun reeds bestaande boerderij. Van hen waren ongeveer 10 reeds eerder "op eigen kracht" verplaatst naar de polder. In de Eemnesser polder was er een inbreng van ruim 500 percelen, die voor de gebruikers dikwijls verspreid lagen. Na de toedeling is dat aantal geslonken tot globaal 160 veel grotere voor landbouw bestemde kavels van ongeveer 75 eigenaren. Die zouden aanvankelijk door ongeveer 40 melkveehouders gebruikt gaan worden. Het betreft hier uitsluitend het gebied tussen Wakkerendijk / Meentweg en de Eem. Voor heel Eemland waren er soortgelijke veranderingen, waarvoor veel puzzelwerk is gedaan. Het uiteenlopende belang van de doelgroepen (boeren, natuur, recreatie) en het persoonlijk belang veroorzaakte veel touwtrekken en hoog oplopend verschil van mening, waarvoor soms de rechter moest worden ingeschakeld.

De besluiten voor 14 van de 15 nieuwe boerderijen bij Eemnes werden in de jaren 1990 tot 1992 genomen. Mede i.v.m. de premie in de vorm van extra melkquotum waren die boerderijen vóór 1 april 1994 in gebruik. Voor de aanpassing van wegen en waterlopen werden vanaf 1991 belangrijke delen gerealiseerd. Voor het overige gaf Gedeputeerde Staten in januari 1995 het groene licht, waarna de uitvoering in 1996 gereed kwam.

Schattingen en Bezwaren

Nadat in 1987 het plan voor landinrichting en ruilverkaveling in hoofdlijnen was vastgesteld door Gedeputeerde Staten en aanvaard door de stemming op 2 juni 1988, is er twee keer een schatting van de waarde van de percelen uitgevoerd. De eerste schatting ($\pm$ 1990) was voor bepaling van de ruilwaarde van de percelen, voorafgaande aan herverkaveling. De tweede schatting (2000-2002) was nodig voor bepaling van het nut van de ruilverkaveling voor ieder bedrijf. Aan de hand daarvan is de Lijst der Geldelijke Regelingen opgemaakt. Daar tussenin was er de toedeling van percelen aan eigenaars, die volgde op wenszittingen met de belanghebbenden. Ongeveer jaarlijks was er met de Ruilverkavelingskrant berichtgeving over de voortgang en over belangrijke facet-

Tabel 1 Tijdbalk gebeurtenissen Ruilverkaveling Eemland

Jaren	Data	Gebeurtenissen
1963	21 oktober	Eerste aanvraag; 1020 ha (Gemeente Soest)
1970	najaar	Zes aanvragen andere gebieden Eemland
1971-1973		Commissie Molenaar = start voorbereiding
1976	23 februari	Advies van Centrale Cultuurtechnische Commissie
1976	11 augustus	Besluit voor Ruilverkaveling Eemland door Gedeputeerde Staten van Utrecht
1975-2000		Aankopen door Bureau Beheer Landbouwgronden
1977-1988		Vorbereidingscommissie
1980	14 april	Werkbezoek minister Gerrit Braks
1985		Landinrichtingswet gereed
1986	april-mei	Voorlichting in alle dorpen
1986	juli	Voorontwerp-plan Ruilverkaveling Eemland
1986	7 aug.-7 nov.	Inspraakbijeenkomsten, waardoor 200 reacties ingediend bij de Landinrichtingscommissie
1987	24 september	Ontwerp-plan Ruilverkaveling Eemland
1988	31 januari	Einde inzage, waardoor 73 bezwaarschriften ingediend bij GS van Utrecht
1988	2 juni	Stemming
1988-2008		Landinrichtingscommissie voor uitwerking en uitvoering
1989-1991		Eerste Schattingscommissie (= ruilwaarde)
1990-1994		Meeste verplaatste boerderijen gerealiseerd
1991	september	Voorlichting in vier dorpen ivm schatting
1991	25 sept.-24 okt.	Resultaten 1° schatting ter visie (= ruilwaarde)
1991-1997		Behandeling 48 + 78 bezwaren 1° schatting
1995	28 april	48 bezwaren tegen Lijst Rechthebbenden opgelost
1997	5 maart	78 bezwaren tegen ruilwaarde opgelost
1995	april	Voorlichting in vier dorpen ivm wenszittingen
1995		Wenszittingen tbv Plan van Toedeling
1997	22 sept.-21 okt.	Voorlopig Plan van Toedeling ter visie (= percelen)
1998-2002		Behandeling 318 bezwaren tegen Plan van Toedeling
2002	6 februari	Plan van Toedeling onherroepelijk vastgesteld
1998-2002		Tweede Schattingscommissie
2000	14 januari	Proces-verbaal van aanwijzingen (= richtlijnen) vastge-
2002	15 mei	Oplevering resultaat 2° schatting (= nut per bedrijf)
2002	12 juli	Passeren Akte van Toedeling
2003	11 februari	Uitspraak Rechtbank Groningen over onvolkomenheid in Landinrichtingswet
2004	28 mei	Voorlopige Lijst der Geldelijke Regelingen vastgesteld
2004	15 sept.-14 okt.	Voorlopige Lijst der Geldelijke Regelingen ter visie
2004-2006		Behandeling 161 bezwaren tegen LGR
2006	8 november	Lijst der Geldelijke Regelingen vastgesteld
2007	2 februari	Oplevering Ruilverkaveling Eemland
2008	28 juni	Landinrichtingscommissie opgeheven

De Landinrichtingscommissie, de tweede Schattingscommissie, de ambtelijke medewerkers, samen met gedeputeerde R.C. Robbertsen (vooraan geheel rechts), poserend voor restaurant 't Oude Raadhuis te Eemnes, bij gelegenheid van ondertekening Proces-verbaal van aanwijzingen Tweede Schatting op 14 januari 2000. Midden voor staat oud-voorzitter T. Roodhart en links daarvan voorzitter P.R. Smerk.

ten. Bovendien waren er voorafgaande aan belangrijke voorstellen in 1991 en 1995 reeksen voorlichtingsbijeenkomsten in vier dorpen. Gedurende haar werk van 1988 tot 2007 kreeg de Landinrichtingscommissie drie maal te maken met bezwaren tegen hun voorstellen voor de invulling van de ruilverkaveling. Achtereenvolgens waren dat:

1. In 1991 kwamen er 48 bezwaren tegen de Lijst der Rechthebbenden en 78 bezwaren tegen de geschatte ruilwaarde (resultaat Eerste Schattingscommissie).
2. In 1997 kwamen er 318 bezwaren tegen de voorgestelde toedeling van percelen (resultaat wenszittingen). Dat betrof de ligging, terwijl de waarde nog niet definitief was bepaald.
3. In 2004 kwamen er 161 bezwaren tegen de geldelijke regelingen per eigenaar (resultaat Tweede Schattingscommissie).

De afhandeling van elk van deze drie groepen bezwaren kostte veel tijd en dikwijls intensieve gesprekken met belanghebbenden. Een deel van de bezwaren

kon door de Landinrichtingscommissie zelf worden afgehandeld, maar voor globaal 20 % moest de Rechter-commissaris en deels ook de Utrechtse Rechtbank worden ingeschakeld. Tabel 1 geeft de tijdvakken en stappen van behandeling. Een nadere omschrijving van het proces van bovenstaande drie fasen is gegeven in de Bijlage bij dit artikel.

Op 8 november 2006 werd de Lijst der Geldelijke Regelingen definitief door de Rechtbank vastgesteld. Als afsluiting werd op 2 februari 2007 door de Landinrichtingscommissie de Ruilverkaveling Eemland opgeleverd aan gedeputeerde Jan Pieter Lokker van de provincie Utrecht. De archieven van de Landinrichtingscommissie zijn toen geordend en overgedragen aan de Minister van LNV. Vervolgens heeft gedeputeerde Bart Krol de Landinrichtingscommissie opgeheven op 27 juni 2008.

De resultaten

Financieel bleek de hele operatie goed verlopen. De begroting van 1988 ten bedrage van 97,7 miljoen gulden (= € 44,3 miljoen) is uitgekomen op € 39,1 miljoen. Het lagere eindbedrag komt vooral door minder verplaatsing van boerderijen (29 i.p.v. 49). In het plan van 1988 was geschat, dat de landinrichtingsrente gemiddeld f63,00 (= € 28,59) per hectare per jaar zou zijn gedurende 26 jaar. Het bedrag werd ondanks alle vertragingen € 29,38, te betalen vanaf 1 januari 2007.

Samenvattend worden hier de gevolgen genoemd voor de drie belangrijkste groepen van de doelstelling:

1. Voor de boeren betere efficiëntie. Door een grote “huiskavel” werd moderne bedrijfsvoering met ligboxenstallen en een groter aantal koeien per boer mogelijk. Voor de verplaatste boeren werd het gemiddeld aantal koeien (65)

Tabel 2 Aantal erfstroken tussen Anna Louwenweg en Vaart

JAAR VAN TELLING	Bij Wakkerendijk	Bij Zuid Ervenweg
1923: kadastrale kaart	67	66
1942: kadastrale kaart	62	63
1989: luchtfoto	57	58

Eeuwen lang werd elke “erfstrook” aangeduid met een eigen naam. Die namen zijn ongeveer 500 jaar geleden bepaald en werden tot ± 1940 dikwijls gebruikt in plaats van de kadastrale perceelnummers, die al in 1832 zijn ingevoerd voor kadastrale registratie. Door dempen van sloten zijn wat stroken samengevoegd. Ook na 1989 zijn er in dit gebied geen grote veranderingen aangebracht in het aantal erfstroken.

- en de melkopbrengst (bijna 8000 kilo per koe per jaar) vergelijkbaar met de gemiddelden voor veeteeltbedrijven in heel Nederland.
2. Voor mensen uit de woonbuurten werd de mogelijkheid van recreatie verbeterd, door aanleg van fietspaden.
 3. Voor natuur en milieu werd een deel van de landerijen natuurgebied voor natuurlijke plantengroei en vogels (totaal bijna 500 ha).

Deze luchtfoto van 1989 toont de smalle stroken grond, die al eeuwen lang aanwezig zijn in de Eemnesser polder. Bij de twee ruilverkavelingen zijn veel naast elkaar gelegen stroken toegewezen aan dezelfde eigenaar, om grotere kavels te verkrijgen. De sloten (soms greppels) zijn echter gebleven. Die zijn ook nodig voor de afwatering. Zo behouden we dit karakteristieke onderdeel van het landschap. Zie Tabel 2.

Vervolg van Landinrichting Eemland

De situatie van de boeren blijft veranderen. Zoals eerder in dit artikel is aangegeven, was de herverkaveling $\pm$ 1991 bepaald voor 15 plus ongeveer 25 melkveehouders bij Eemnes (totaal $\pm$ 40). In 2009 waren daarvan nog ruim 20 boerderijen actief voor melkproductie. Geleidelijk stopt daarvan weer een deel. Daardoor kunnen anderen hun bedrijf verder uitbreiden.

Voor behoud van karakteristieke landschappen zijn in 2004 in Nederland twintig Nationale Landschappen vastgesteld. Daarvan was het gebied Arkemheen-Eemland er één. De polder bij Eemnes hoort daarbij. De Wakkerendijk en een deel van de Meentweg vormen de westelijke begrenzing. De gemeente Eemnes houdt daar rekening mee bij de vaststelling van de Bestemmingsplannen 2010 van het Landelijk Gebied en van Wakkerendijk - Meentweg.

In het Voorontwerp Bestemmingsplan Landelijk Gebied 2010 (versie 23-06-2009) staat in par. 4.2 Gebiedsvisie onder meer de volgende passage: Om het poldergebied open te houden, zal daar geen ruimte zijn voor ontwikkeling van nieuwe woonfuncties, intensieve recreatie en bedrijvigheid. De agrarische func-

Landschap in de Maatpolder, met zicht naar Eemdijk. Foto 1999.

Voor de recreatie werd het fietspad langs de Eem aangelegd van het pontje bij Eemdijk tot aan het gemaal bij Eemnes. Foto 1997.

Voor natuurbehoud kwam het nieuwe gemaal Volkersweg naast het Marinestation. Doel: hoger zomerpeil in de Noord Middenwetering. Foto 1997.

tie zal wel de mogelijkheid krijgen om zich verder te ontwikkelen en / of te verdiepen. Dit houdt in dat de bestaande grondgebonden agrarische bedrijven onder voorwaarden mogen uitbreiden of kunnen verbreden. De voorwaarden hebben betrekking op het behoud dan wel versterken van het karakter van het gebied.

Het Voorontwerp Bestemmingsplan Wakkerendijk-Meentweg 2010 (versie 25-06-2009) geeft in par. 4.2 aanwijzingen voor behoud van het karakteristieke beeld van het lint van boerderijen, als agrarisch erfgoed.

Slotopmerkingen

Voor dit artikel zijn de gegevens vooral afgeleid van in het gehele boek “Eemland in verandering” verspreide passages. In dat boek is meer aandacht gegeven aan de beleving van de landinrichting door uitvoerders en andere betrokken groepen. Dank gaat uit naar Piet Smink, die na lezen van het concept correcties en aanvullende informatie heeft verstrekt. Over de eerste ruilverkaveling bij Eemnes, omstreeks 1940, is gepubliceerd in kwartaalblad 2010 nr. 1 en uitbreider in het boek “Eemland in verandering” op blz. 65-78.

Literatuur

Inspraakrapport Ruilverkaveling Eemland van inspraak augustus tot november 1986 op het Voorontwerp-plan, uitgave 1987 door de Landinrichtingscommissie.

Ontwerp-plan Ruilverkaveling Eemland, uitgave september 1987 door het Ministerie van Landbouw en Visserij en de Landinrichtingsdienst.

Ruilverkavelingskrant Eemland, uitgegeven door de Landinrichtingscommissie. Later was de naam Landinrichtingskrant Ruilverkaveling Eemland en Nieuwsbrief Ruilverkaveling Eemland. Berichtgeving ongeveer jaarlijks; o.a. nr. 8 (mei 1988), nr. 9 (maart 1989), nr. 10 (sept. 1991), nr. 11 (april 1994), nr. 12 (april 1995).

Grote kaarten van de Ruilverkaveling Eemland, met inbreng percelen en toedeling in 1997, met namen eigenaren; aanwezig in Oudheidkamer Eemnes.

Eemland in verandering, door Jelle Vervloet en Simon van den Bergh, uitg. Matrijs, Utrecht 2007, ISBN 978 90 5345 3100.

De Eemnesser boer, vroeger en nu, door Rom van der Schaaf, HKE-kwartaalblad 2009 nr. 4, blz. 171-188.

Bijlage over Schattingen en Bezwaren

Eerste schatting (ruilwaarde)

Na een oproep in de Rondzendbrief van Landinrichtingscommissie Ruilverkaveling Eemland van september 1988 werd de Eerste Schattingscommissie benoemd in december 1988. Die bestond uit 45 onafhankelijke personen uit 9 betrokken dorpen. In groepjes van 5 personen is in 1989 het hele gebied streek na streek afgelopen, waarbij de met spade, boor en guts gevonden resultaten direct werden genoteerd. In deze periode werd ook de lijst van rechthebbende personen opgesteld. De resultaten van de schatting, gerelateerd aan de rechthebbende personen, evenals de Lijst van Rechthebbenden werden ter visie gelegd van 25 september tot 24 oktober 1991, waarna men bezwaar kon maken. Kort daarvoor waren er voorlichtingsbijeenkomsten gehouden in Bunschoten, Hoogland, Soest en Baarn. Tegen de Lijst van Rechthebbenden zijn 48 bezwaarschriften ingediend, welke allen door de Landinrichtingscommissie zijn opgelost. De Rechtbank Utrecht heeft deze lijst op 28 april 1995 vastgesteld. Tegen de 1^e Schatting zijn 78 bezwaren ingediend, waarvan er 58 door de Landinrichtingscommissie zijn opgelost en 20 werden doorverwezen naar Rechter-commissaris. Van die 20 bezwaren zijn er 19 ingetrokken en werd er 1 verwezen naar de Rechtbank. De Rechtbank Utrecht heeft de 1^e Schatting op 5 maart 1997 vastgesteld.

Toedeling van percelen

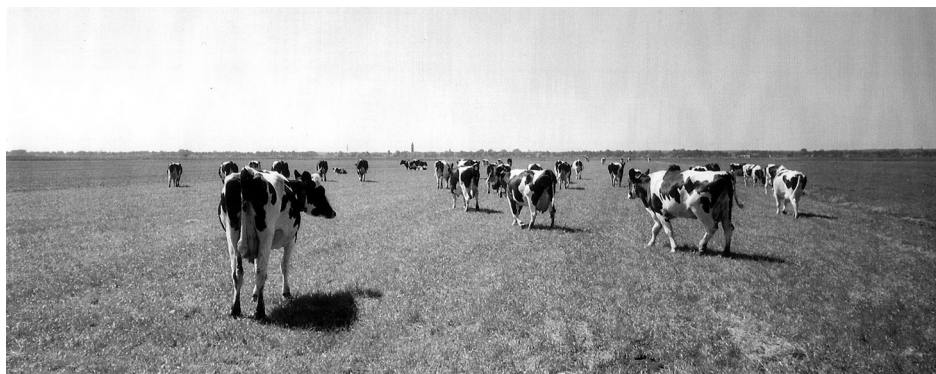
Na afhandeling van de bezwaren tegen de Lijst van Rechthebbenden kon men beginnen aan het proces van toedeling. In april 1995 waren er daartoe weer voorlichtingsbijeenkomsten in Bunschoten, Hoogland, Soest en Baarn. In de maand daarna werd begonnen met de wenszittingen voor het Plan van Toedeling. Belanghebbenden konden daarbij hun wensen voor kaveltoedeling inbrengen in de vorm van 1^e, 2^e en 3^e wens. Van 22 september tot 21 oktober 1997 lag het Plan van Toedeling ter visie. Er werden 318 bezwaren ingediend, waarvan 110 voor het gebied van Eemnes en Baarn. Een jaar later had men 150 bezwaren in behandeling genomen, waarvan er 80 waren opgelost. Voor veel bezwaren waren meerdere gesprekken nodig. In september 2000 waren 283 bezwaren afgewikkeld. Uiteindelijk heeft de Landinrichtingscommissie er 252 van de 318 zelf opgelost. De overige 66 zijn behandeld door de Rechter-commissaris en deels door de meervoudige kamer van de Utrechtse Rechtbank. Op 6 februari 2002 heeft de Rechtbank het Plan van Toedeling onherroepelijk vastgesteld. Op 12 juli 2002 werd in Ambiance Houtrust in Hooglanderveen de Akte van Toedeling gepasseerd, door notaris Trui A.M. Bolscher uit Amersfoort.

Tweede schatting (Lijst der Geldelijke Regelingen)

De Tweede Schattingscommissie moest eerst de richtlijnen opstellen voor het bepalen van het nut per bedrijf (Proces-verbaal van aanwijzingen). Vervolgens moest deze commissie aan de hand daarvan het nut van de ruilverkaveling voor elk bedrijf bepalen, ten behoeve van de Lijst der Geldelijke Regelingen. De commissie werd in december 1998 benoemd en bestond uit 13 personen. Het waren afgevaardigden uit 5 dorpen en enkele vertegenwoordigers van de Dienst Landelijk Gebied en het

Kadaster. De Tweede Schattingscommissie kon met de bepaling van het nut goed beginnen nadat op 14 januari 2000 het Proces-verbaal van aanwijzingen (richtlijnen) was ondertekend door gedeputeerde Robbertsen en door de Landinrichtingscommissie. Pas op 6 februari 2002 waren alle bezwaren tegen het Plan van Toedeling behandeld en heeft de Rechtbank dit plan onherroepelijk vastgesteld, zodat de Tweede Schattingscommissie het werk kon gaan afronden. Van alle ongeveer 250 bedrijven in Eemland is het nut van de ruilverkaveling drie maal bepaald. Dat gebeurde onafhankelijk door groepjes van 3 personen, die werkten in wisselende samenstelling. Zo gezien heeft de commissie meer dan 700 maal het nut voor een bedrijf geschat.

Door een elders in het land geconstateerde onduidelijkheid in de Landinrichtingswet, trad er vertraging op voor de afronding. In februari 2003 deed de Rechtbank in Groningen uitspraak, waarna de Landinrichtingswet gerepareerd moest worden. Pas daarna kon de Voorlopige Lijst der Geldelijke Regelingen worden vastgesteld. Deze lag van 15 september tot 14 oktober 2004 ter inzage in Kasteel Groeneveld te Baarn. Daar tegen kwamen 161 bezwaren. Tot juni 2006 zijn er met de belanghebbenden gesprekken gevoerd door de Landinrichtingscommissie. Die kon door soms intensieve gesprekken met belanghebbenden 128 bezwaren zelf oplossen. Dat duurde tot juli 2006. De overige 33 moesten worden behandeld door de Rechter-commissaris (16) en door de Rechtbank (17). Zodoende werd op 8 november 2006 de Lijst der Geldelijke Regelingen definitief door de Rechtbank vastgesteld.

Na het melken gaan de koeien van familie Eek (Korte Maatsweg 2) weer het land in. Veel Eemnessers hopen, dat we dit beeld houden; ook bij toenemend aantal boerderijen met een melkrobot (foto 2003 - Tatjana de Graaf).

OPENING TENTOONSTELLING

Willem Frederik Noordijk

Sinds 24 april is er weer een nieuwe tentoonstelling in de Oudheidkamer van de Historische Kring Eemnes. Deze tentoonstelling bevat werken van de kunstschilder Willem Frederik Noordijk. Hoewel geboren in Schiedam, waarna hij een opleiding volgde voor tekenleraar aan de Academie voor Beeldende Kunst in Den Haag, noemen wij Noordijk een Eemnesser schilder. Kort na zijn opleiding vestigde hij zich namelijk in Eemnes waar veel van zijn schilderwerken tot stand kwamen. Een uitvoerige beschrijving van de schilder en zijn werken vindt u elders in dit kwartaalblad.

De samenstellers van de tentoonstelling worden door Chris Houwer voorgesteld aan de genodigden. V.l.n.r.: Jaap Groeneveld (onderzoek), Jolanda Molenaar (lid van de w.g. tentoonstellingen), Wilma de Jong, Chris Houwer (voorzitter HKE), Joop Smids (voorzitter w.g. tentoonstellingen) en Joop de Jong (verzamelaar werken van W. F. Noordijk).

Anna Kielstra (kunsthistoricus en medewerker Singer Museum) ontvangt bloemen voor haar belangeloze inzet bij het samenstellen van de tentoonstelling en het verzorgen van teksten over leven en werken van Noordijk.

Chris Houwer nodigt Joop de Jong uit de tentoonstelling te openen

Er was veel aandacht voor de schilderijen van Noordijk en voor ontmoeting.

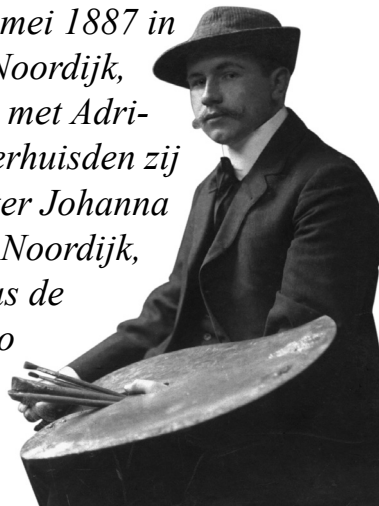
Wij mogen ons gelukkig prijzen dat een andere Eemnesser de werken van Noordijk op hun (historische) waarde wist te schatten. Dankzij Joop de Jong kunnen wij u een breed scala tonen aan werk en vaardigheden van de schilder Willem Frederik Noordijk. Na een welkom van de voorzitter van de Historische Kring Eemnes Chris Houwer, opende Joop de Jong de tentoonstelling door het starten van een diavoorstelling met nog meer werken van Noordijk. Aan deze tentoonstelling werkten verder mee de kunsthistoricus Anna Kielstra voor passende teksten en museale adviezen, Jolanda Molenaar grafisch ontwerperster / lid van de w.g. Tentoonstellingen en Jaap Groeneveld onderzoek.

*Joop Smids,
Voorzitter w.g. Tentoonstellingen*

De kunstenaar Willem Frederik Noordijk (1887-1970)

ANNA KIELSTRA

Willem Frederik Noordijk werd op 6 mei 1887 in Schiedam geboren. Zijn vader, Arie Noordijk, werkte als aannemer en was gehuwd met Adriana Noordijk-de Vogel. Al spoedig verhuisden zij naar Den Haag. Willem had een zuster Johanna Elisabeth Noordijk en een broer Jan Noordijk, die effectenmakelaar was. Willem was de jongste van de drie. Op de familiefoto zijn eveneens Annie, de vrouw van Willem Noordijk en zijn zwager Gijsbert van Lammeren afgebeeld. Zijn zuster en zwager verhuizen in de jaren '20 naar Rio de Janeiro.

Willem Frederik Noordijk met schilderspalet (particuliere collectie).

Opleiding

Al van jongs af aan tekende en schilderde Noordijk veel. Na zijn schooltijd begon hij voor zich zelf als kunstenaar. Zijn familie, met name zijn broer Jan, stond achter deze keuze en ondersteunde hem, waar nodig, financieel.¹ Hij werkte hard en wist zijn werk ook onder de aandacht te brengen. Bij kunsthandel Schöler, die jonge kunstenaars gelegenheid gaf om te exposeren, kreeg Noordijk in 1913 kans zijn werk tentoon te stellen.² Volgens de journalist, die over de tentoonstelling berichtte, moet Noordijk dan nog veel leren: *‘Een nog zeer jong stadgenoot, die hier voor den dag komt met 38 nummers, waarvan wij enkel willen zeggen, dat zij getuigen van een zekeren aanleg en een niet geringe vaardigheid. (...) Er zijn hier blauwen en groenen, die den beschouwer wezenlijk een beetje ongerust maken.’* De teneur van het verhaal is echter positief over de jonge Noordijk, *‘die veel te hard werkt en zijn ideaal*

veel te hoog stelt om lang te blijven staan op het niveau, dat deze schilderijen aangeven'.³

Een jaar later in 1914, vrij laat in zijn leven (27 jaar), kon hij een opleiding beginnen met een subsidie voor getalenteerde kunstenaars. Hij volgde de opleiding tot leraar tekenonderwijs en modeltekenen. In een brief schreef hij: 'Zoo heb ik op de Haagse Academie de opleiding gehad voor leeraar M.O. Teken en, en daarna de model klasjes bezocht. Ben enige jaren pensionair bij H.M. de Koningin geweest om mijn studie te voltooien'.⁴ Hij ontving op de academie ondermeer les van Frits Jansen (1856-1928).⁵

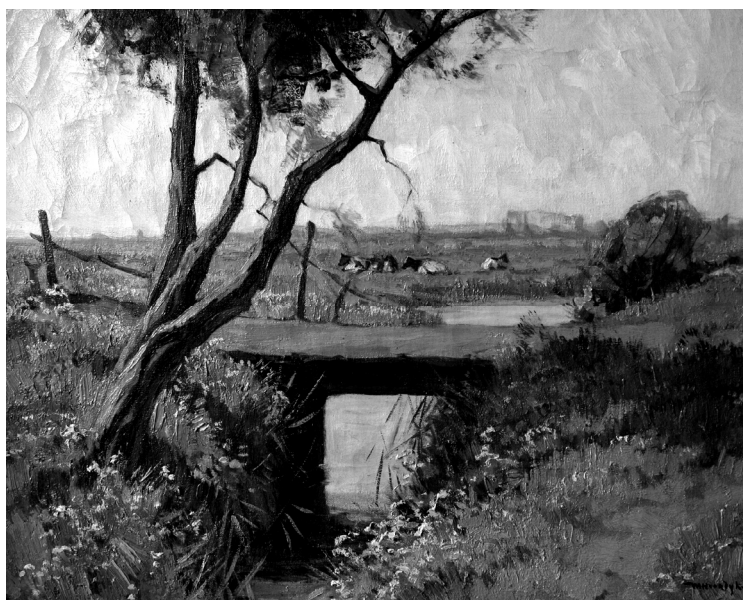
De Haagse School

Noordijk werkte in de stijl van de Haagse School. De Haagse School zette een schilderwerkwijze voort, die ontstaan was in Frankrijk tussen 1830 en 1870 in

De familie Noordijk-de Vogel (particuliere collectie).

Zittend (v.l.n.r.): Adriana Noordijk-de Vogel, Johanna Elisabeth Noordijk, Arie Noordijk; staand: Jan Noordijk, Willem Noordijk, Annie, zijn vrouw, Gijsbert van Lammeren.

Polderlandschap met bruggetje en koeien, 50 x 40 cm, olieverf op doek.

de buurt van het dorpje Barbizon. Op de periode van de Romantiek en op het academische kunstonderwijs ontstond een reactie. De Romantiek hield in dat de kunstenaar zijn eigen emotionele en subjectieve gevoelswereld zo volmaakt mogelijk schilderde en in niet reële omgevingen plaatste en het academische kunstonderwijs legde in diezelfde periode alles voor het maken van een kunstwerk vast in regels.

Schilders uit de omgeving van Barbizon streefden niet langer meer naar een geïdealiseerde weergave van de natuur. Zij richtten zich op het vastleggen van de natuur zelf en van de sfeer, die zich op dat moment voordeed. Schilders trokken met doek en al naar buiten en werkten niet meer uitsluitend in het atelier maar ‘en plein air’, in de buitenlucht. Dit kan tevens gezien worden als het begin van het impressionisme.

Al snel werd deze werkwijze door J.W. Bilders (1811-1890) in Nederland geïntroduceerd, hij trok met een groepje kunstenaars, waaronder Anton Mauve (1838-1888) en de gebroeders Maris, in de omgeving van Oosterbeek de natuur in om er te tekenen en te schilderen. Via Parijs en Brussel kwamen spoedig meerdere Nederlandse schilders in aanraking met de werkwijze van de school van Barbizon en lieten zij zich terug in Nederland vervolgens door het Hollandse landschap inspireren. Voor Den Haag is onder andere van belang, dat in

1869 de schilder H.W. Mesdag (1831-1915) vanuit Brussel naar Den Haag trok. In zijn huis, dat een trefpunt was van kunstenaars, legde hij een grote verzameling werken van Barbizon-kunstenaars aan. Geïnspireerd door deze werken trokken kunstenaars rond Den Haag er opuit. Zowel in onderwerpkeuze als in verfgebruik vertoonden hun werken verwantschap met elkaar. In 1875 werden deze kunstenaars voor het eerst in een recensie door Van Santen Kolff ‘Haagse School’ genoemd. De belangrijkste onderwerpen vormden voor hen het landschap, het vissersleven en het landleven, welke zij op sobere wijze weergaven. In hun kleurgebruik waren zij terughoudend. Langzaam maar zeker werd de tonaliteit van een schilderij belangrijker dan de vorm, die vervagen mocht. In de grootste bloeiperiode van de Haagse School, de jaren zeventig en tachtig, wordt dit sobere kleurgebruik ook wel aangeduid met de ‘grijze periode’.⁶ Later wordt onder invloed van het impressionisme de lichtval in toenemende mate belangrijk, waardoor felle tinten gebruikt gaan worden. Vanuit deze context werd Willem Noordijk opgeleid. Zijn tekenakte Middelbaar Onderwijs behaalde Noordijk in 1917. Zijn technieken en vaardigheden behelsden meerdere terreinen: hij tekende, schilderde en etste.

Grote voorbeelden

Eén van de belangrijkste bronnen van informatie over de beginperiode van Willem Noordijk als kunstenaar is een artikel van de neerlandicus Martien Beversluis, dat verschenen is in ‘Op de hoogte. Maandschrift voor de huiskamer’.⁷ Beversluis kende Noordijk goed door hun gezamenlijke vriend en kunstenaar Willem Hamel (1860-1924). Zij ontmoetten elkaar al in 1914 bij Hamel thuis. In 1924 schrijft hij een goed geïnformeerd en persoonlijk artikel over Noordijk. Noordijk kende Hamel in ieder geval al in 1914, wellicht al eerder. Dit maakt aannemelijk dat Hamel Noordijks talent herkende en hem wellicht enthousiasmeerde naar de Haagse Academie te gaan.

Hamel verzamelde een kring jonge kunstenaars, zowel schilders als schrijvers, om zich heen. Zij voelden zich aangetrokken door Hamels geestkracht, enthousiasme en dichterlijkheid. Zij bespraken en bekritiseerden de wereld, de samenleving, de kunsthandel en het kunstleven. Hamel werd als een meester vereerd. Ook Noordijk verscheen met regelmaat in Kootwijk, waar Hamel ver van de bewoonde wereld te midden van de Kootwijkse zandverstuivingen woonde. Hamel leerde Noordijk goed te kijken en open te staan voor de puurheid van de natuur.

Noordijk komt als een zachtaardig man naar voren als Noordijks persoonlijkheid door Beversluis beschreven wordt: *‘Lang niet zoo sterk en bewust levend als Hamel, in zijn theorie veeleer aarzelend en voorzichtig, is deze jonge schilder nauwelijks een geestelijk discipel van den ouden krachtigen Hamel te noemen. De eerste (Noordijk) droomerig en vragend, de andere (Hamel) scherp en*

uitdagend'. Er zijn echter ook overeenkomsten: Beiden zijn *'eenvoudig in hun werk (...) geen zucht naar reclame (...) maar een zucht naar simpelheid en waarheid'*.

Noordijk ontving eveneens aanwijzingen, maar nu van technische aard van de landschapsschilder F.P. ter Meulen (1843-1927) en de kunstenaar en tekenleer-
aar H.J. van der Weele (1852-1930).

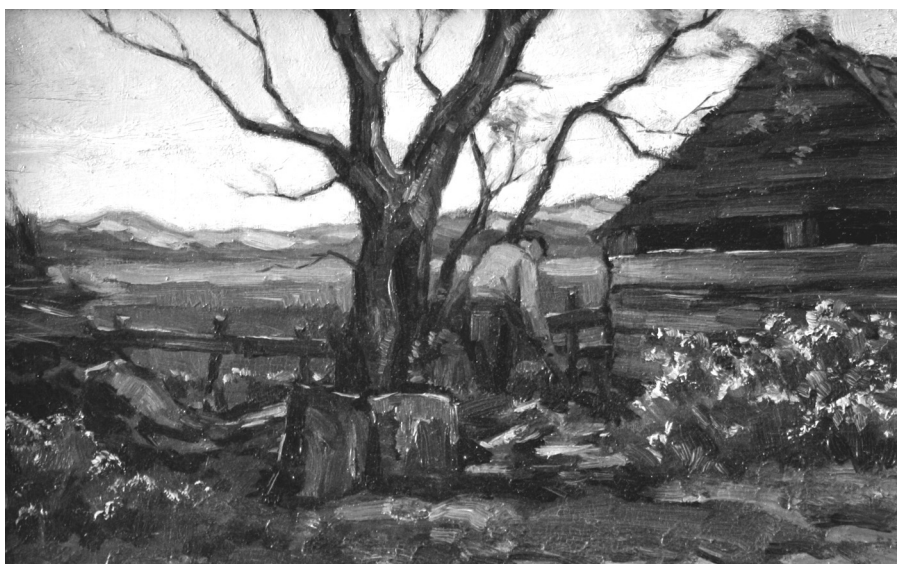
Eemnes

Na zijn opleiding trok Noordijk veelvuldig naar buiten, naar de Hollandse polders en naar de zandverstuivingen van Loosduinen en Kootwijk of de bossen van Okkenbroek, plaatsen waar hij meermalen naartoe terugkeerde om te werken.

Na twee jaar van omzwervingen vestigde Noordijk zich in april 1919 in Eemnes, op de Laarderweg 110, de doorgaande weg tussen Eemnes en Laren. Bij het huis behoorde een tuin met een moestuin, waar hij graag en veel in zou werken. Het huis lag dicht bij de schilderachtige Gooiergracht, had aan de achter- en voorzijde een vrij uitzicht over de akkers en polders van Eemnes en lag in de nabijheid van Laren waar zich de heidevelden en zandverstuivingen bevonden. In de jaren 30 bouwde hij naast zijn woning een nieuw huis dat hij omstreeks 1938 betrok.

Laarderweg 110a anno 2010, 'Sunny Home', de woning waarin Willem Noordijk woonde en werkte van ca. 1938 tot zijn overlijden. Rechts nog een deel van de woning Laarderweg 110 waar hij woonde van 1919 tot ca. 1938. (Foto Jaap Groeneveld).

Houthakken achter de schuur, 23 x 15 cm, olieverf op karton.

In 1883 kwam Neuhuys in Laren wonen, twee jaar later gevolgd door Mauve. Sindsdien trokken vele kunstenaars, wetenschappers, schrijvers, architecten en schilders naar Laren en Blaricum en in veel mindere mate naar Eemnes.⁸ Wat de schilders trok waren de binnenhuizen, de Gooise natuur, de dorpsgezichten en boerderijen en niet te vergeten de bezigheden van het volk. Waarschijnlijk niet onbelangrijk voor kunstenaars waren ook de kunsthandelaren met goede contacten in binnen- en buitenland. Rond 1918 woonden er ongeveer tweehonderd schilders in Laren en Blaricum, en slechts enkelen in Eemnes.⁹ Noordijk zou zijn hele leven in het huis in Eemnes blijven wonen. Hij had er tevens zijn atelier en noemde zijn huis 'Sunny Home'. Hij hield in zijn atelier met enige regelmaat verkoopexposities.

Noordijk en zijn kunstwerken

Noordijk was een veelzijdig kunstenaar en werkte als schilder, tekenaar en graficus. Uit zijn onderwerpkeuze komt een brede belangstelling naar voren. Hij bracht boeren, dieren, figuurvoorstellingen, een enkel stilleven, stadsgezichten en vele landschappen in beeld. In deze diversiteit toont hij zijn gedegen opleiding en vakmanschap. Hij legt een enorme kleurgevoeligheid aan de dag en probeert telkens weer de sfeer van het moment weer te geven. Hoewel hij voor

Langs de Eem, 70 x 50 cm, olieverf op doek.

zijn schilderijen veel naar buiten trok, maakte hij zijn werken af in zijn atelier. Noordijks werkhouding en idealen werden in 1924 als volgt beschreven: *‘Geen spoor van geforceerdheid bij Noordijk, geen allure, geen grijpen naar iets wat boven zijn kunnen gaat. (...) In zijn atelier werkend, onafgebroken studeerend en schilderend naar model of naar schets, soms naar eigen fantasie, ziet hij voor zich als eenigst doel de vervolmaking van kleur en lijn bij een zoo natuurlijk mogelijke weergave van zijn object. Hij is veeleer natuurlijk dan naturalistisch, ofschoon soms even de lust in hem komt deze grenzen te verbreken. Dan laat hij het schilderachtige los voor het idee, echter zelden en zeer vreesachtig’.*¹⁰

Over een eventuele ‘school of richting’ waar zijn werk onder zou kunnen vallen schreef Noordijk: *‘Naturalistische school, als het zoo genoemd moet worden.’*¹¹

Elders noemt hij zijn werk *‘impressionistisch’*.¹² Noordijk koos zeer diverse onderwerpen om te schilderen. Zijn talent en belangstelling beperkten hem niet tot het landschap, hij koos eveneens veelvuldig voor figuurstukken en portretten, stadsgezichten en dieren. Een tijdlang werd

Sluisje van Eemnes, 50 x 30 cm, olieverf op doek.

hij zelfs als koeienschilder geroemd.¹³ Noordijk koos eveneens voor paarden, honden, kippen en ander vee, zowel als primair onderwerp als secundair in landschappen en bij boerderijen.

Tentoonstellingen

Noordijk exposeerde in vele plaatsen in Nederland, maar had eveneens een enkele tentoonstelling in het buitenland. Er wordt van vele tentoonstellingen melding gemaakt in de pers, en aangenomen kan worden dat niet eens alle tentoonstellingen in de pers behandeld zijn.

Uit 1920 is een tentoonstelling van 53 werken bekend bij kunsthandel J. Biesing te Den Haag. In 1925 werd een expositie gehouden bij de firma J.S. Fetter en Co. te Amsterdam en nog een bij kunstzaal Willem Brok te Hilversum. Over de laatste tentoonstelling, die geopend werd door de dichter Martien Beversluis, staat een stukje geschreven, waarin weer een tipje van de sluier omtrent Noordijks persoonlijkheid wordt opgelicht:

'Willem Noordijk is een schilder van weinig fellen hartstocht, noch laaiend kunstenaars temperament. Hij ziet de natuur als een kleurgevoelig mensch, misschien als iemand met een dichtelijke ziel. (...) Beiden [ook de inleider]

Koeien in de polder, 40 x 30 cm, olieverf op doek.

beminnen het landschap, de lenteweelde, de ondergaande zon, de bloeiende korenvelden, en geven hun stemmingen weer in maat en rijm, in kleur en lijn'.

De kleur wordt vervolgens beschreven in het schilderij 'Lente-idylle', waarbij vooral de kleur een 'sensatie' geeft: *'Ook in zijn 'Korenveld' voelen wij, dat de schilder meer een indruk kreeg van golvende gouden aren, dan dat een benadering der werkelijkheid, zijn doel was geweest'.*

Over kleiner schilderijtjes wordt geschreven: Nu *'is zijn kleur echter fijner en gevoeliger, geeft hij beter stemming en atmosfeer'*. En over een tekeningetje van een geitje: *'dan bemerken wij, dat hij ook wel scherp en raak den vorm weet te observeren. Zoo heeft hij vele goede eigenschappen, die, wanneer hij eenmaal zijn eigen weg gevonden zal hebben, hem tot een persoonlijkheid kunnen maken'*.¹⁴

In 1928 volgde een tentoonstelling bij kunsthandel Rogmans en Vos in Laren, tezamen met werk van de schilders Jan Sluijters (1881-1957), Piet van der Hem (1885-1961) en Herman Kruijder (1881-1935). Tevens had hij dat jaar een tentoonstelling thuis in zijn eigen atelier 'Sunny-Home'. In 1930 vermeldt de krant een grote tentoonstelling van Gooische schilders bij de kunstenaarsvere-

De oude haven van Eemnes in de sneeuw, 40 x 30 cm, olieverf op doek.

niging St.-Lucas, te Amsterdam.¹⁵ Ook in 1933 maakten Noordijks werken deel uit van de tentoonstelling georganiseerd door St.-Lucas en gehouden in het Stedelijk Museum in Amsterdam.

Kunstenaarsverenigingen

Willem Noordijk was lid van de kunstenaarsvereniging St.-Lucas. Hij nam actief deel aan de lokale kunstenaarsvereniging en had goede contacten met zijn collega kunstenaars. In 1930-1932 behoorde Noordijk tot de tentoonstellingscommissie van de Vereeniging van Beeldende Kunstenaars Laren-Blaricum,¹⁶ was jurylid bij 'het gecostumeerde ijsfeest' in 1933 en bij het grote carnavalsfeest in februari 1933.¹⁷

Eén van de redenen van oprichting van de kunstenaarsvereniging was het collectief inkopen van de schildersbenodigdheden, die in een door leden zelf gerunde winkel werden verkocht. In 1934 en 1935 werd Noordijk benoemd 'voor de winkel'.¹⁸

Zijn nabije betrokkenheid bij vele van zijn collega's blijkt eveneens uit treurige gebeurtenissen waarbij hij afscheid moest nemen van vrienden. Bij vele begravenissen behoorde Noordijk tot de kistdragers van de overledene: bij de hotelei-

Oogst op de Eng te Laren met zicht op de St.-Jansbasiliek, 80 x 50 cm, olieverf op doek.

genaar Jan Hamdorff, bij de vrouwelijke schilder Arina Hugenholtz en bij de schilders F.W.G. Oldewelt, Willem van Schaik en Frans Langeveld.¹⁹

Succesformule

Vanaf 1913 had Jan Hamdorff de succesformule bedacht van ‘Gooische Kunsttentoonstellingen met attracties’.²⁰ Vanaf het jaar 1930 tot 1943 volgden voor Noordijk vele tentoonstellingen, vaak twee maal per jaar, bij hotel Hamdorff. Noordijks werken deden mee bij de groepstentoonstellingen van de Vereniging van beeldende kunstenaars Laren-Blaricum (opgericht in 1921) en de Gooische schildersvereniging (na afsplitsing in 1935 opgericht). Maar hij werd eveneens vanaf 1930 om de twee jaar uitgenodigd een solotentoonstelling in hotel Hamdorff te houden.

Ondanks de economische crisis in Nederland gingen tentoonstellingen en bijbehorende feesten gewoon door. Grote evenementen waren ook nodig om de verkoop van kunstwerken te stimuleren. De ‘kunsttentoonstellingen met attracties’ waren echt grote, overweldigende feesten. Noordijk droeg er zijn steentje aan bij. In februari 1933 kwamen ruim 600 gasten naar ‘Het carnaval bij Hamdorff’ met als thema ‘Hollywood’:

Zomerse dag bij een boerderij, 40 x 30 cm, olieverf op doek.

*'Zaterdagavond toen de zaal baadde in een zee van kunstlicht, was de indruk inderdaad overweldigend. De feestgangers die de zaal betraden waren dan ook verrukt over de filmstad Hollywood die zij binnengingen en het werk der schilders en van den architect Elzinga wekte algemeene bewondering. Frans Langeveld schilderde levensgrootte portretten van de thans meest 'gangbare' filmsterren. Prachtig was b.v. zijn Anna May Wong, zijn All Johnson, zijn Marlene, zijn Menjou. Harmsen van Beek had de populaire dierenfiguren uit de tekenfilms op bewonderenswaardige wijze aan den wand doen herleven: Willem Noordijk maakte een groot 'doek' van de aankomst van de Shanghai-express en van Charly Chaplin in een berglandschap. (...) Is het een wonder, dat in zulk een zaal een carnaval ten volle slaagt? (...) De jury (...) heeft twee prijzen toegekend aan Marlene's Dietrich. (...) Buitengewoon geslaagd en aller bewondering trekkend was de creatie van Betty Boop. (...) Tom Mix. Hij kreeg den prijs van de Universal. (...) Polygoon, de actieve filmmaatschappij in Haarlem was er met haar auto en verscheidene operateurs. Deze week zal de film van het Larensch Carnaval in vele theaters van ons land te zien zijn.'*²¹

Op een dergelijk feest 4 september 1934, met als thema 'sportcostuum-feest', ontving mevrouw Antoinette Noordijk-Ot (1891-1935) een prijs met haar schaatsenrijcostuum.²²

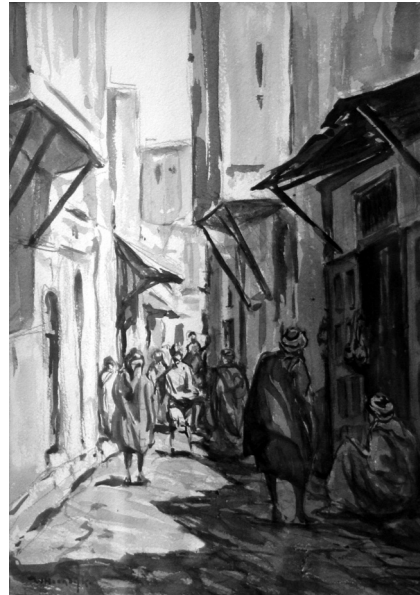
Bloemstillevens, 40 x 26 cm, olieverf op board.

Een jaar later stierf zij: ‘Zij was een zeer bekende figuur in de Larensche schilderswereld.’²³ Ook op 31 december meldde de krant dat Mevrouw Noordijk die zeer bekend was en gewaardeerd werd in schilderskringen na een korte en hevige ziekte overleed.²⁴

Waardering

Werken van Noordijk werden goed gewaardeerd, ten minste tweemaal werden schilderijen van Noordijk aangeboden aan burgemeesters bij feestelijkheden. In 1932 werd het schilderij ‘Eemnesser haven met omgeving’ aangeboden aan burgemeester jonkheer Rutgers van Rozenburg en zijn vrouw, bij een huldebetoont ter gelegenheid van zijn 25 jarig ambtsjubileum als burgemeester van Eemnes.²⁵

In 1934 bood Willem Noordijk burgemeester Van Wettum van de stad Naarden het schilderij ‘Het Valkeveensche strand met gezicht op het IJsselmeer’ aan, bij zijn afscheid na twaalf jaar burgemeesterschap van de stad.²⁶ Noordijk stond ook vrijwillig werk af. In 1934 schonk Noordijk, net als vele collega’s, een werk ten behoeve van het ‘Ondersteuningsfonds voor behoeftige musici.’ In hetzelfde jaar gaf hij een ets voor het album ter gelegenheid van een huldeblijk voor de Larense burgemeester jonkheer Hubert van Nispen van Sevenaer.²⁷

Tanger, 110 x 220 mm, aquarel.

Doorgaand succes

Twee jaar later, in 1936, speelde zich opnieuw een groot festijn af in Hamdorff. Nu rondom het thema 'Parijsch nachtfeest'. Ook bij dit feest speelden werken van Noordijk een rol. Hij hield juist een solo-expositie met 63 werken in de kunstzaal van Hamdorff. De krant gaf opnieuw een uitgebreide beschrijving van hoe Hamdorff versierd werd voor het feest van de volgende nacht:

'(...) de bar zal omgetooverd worden in een zeer roode Moulin Rouge en in de twee beschikbare gedeelten onder de vaste kap van de veranda's zullen een paar allergezelligste Parijsche kroegjes verrijzen, waar men zich, al of niet dansensmoe, kan verpozen. Behalve The Ramblers, (...) zijn er nog allerlei soort muziekjes en naar we vernemen is er groote kans, dat er ook een paar origineele Parijsche straatzangers zullen zijn. (...) 'n 'echte' femme de Paris zal optreden als komische dirigente van het Jazzorkest The Ramblers (...), een danspaar-van-beroep (...) zal [dans] demonstreeren, waaronder specifiek Fransche, waarbij de Apachendans niet zal ontbreken. (...) de tentoonstellingszaal, waar Willem Noordijk exposeert, zal den naam krijgen van 'Het Louvre' en men zal er behalve schilderijen te kunnen zien, ook delicate koude schotels verkrijgen en geestelijk vocht als champagne tot zich nemen. Zoo zal het wel

Laren in de winter, gemengde techniek, 315 x 210 mm.

weer een origineel en daverend sluitingsfeest van het zomerseizoen bij Hamdorff worden'.²⁸

Behalve nog vier vermeldingen in de Laarder Courant De Bel, wijdde ook de N.R.C een artikel aan de solo-expositie van Willem Noordijk. Uit het artikel komt naar voren dat Noordijk een kunstenaar is, die zich steeds verder in positieve zin ontwikkelt.

'In vroeger jaren bleef deze kunstenaar zoo goed als vastgeroest in altijd weer hetzelfde genre landschappen in toonlooze bruinen, waaraan hij zich blijkbaar niet vermocht te onttrekken. Een tiental jaren ongeveer geleden herzag hij zich en met groot succes. Meestal landschap schilderde hij, zelden figuur, ofschoon hij, zooals op deze tentoonstelling blijkt, ongetwijfeld ook in die richting iets kan bereiken. Meer en meer is Noordijk op het detail gaan letten, elk ding in het landschap heeft hij afzonderlijke waarde toegekend; zonder te vrij of los van de vormen te worden, wist hij ook daarin genoegzame afwisseling en meer levend perspectief te brengen. Hij lijkt vaak nuchterder, realistischer, dan hij in werkelijkheid is. Soms komt hij in stille argeloosheid tot begrip van atmosfeer en stemming. Niet naar het grootsche gaat hij van nature, maar in zijn wijze van beschouwen herkent men toch den ontvankelijke voorsfeer rondom de lijnen en kleuren van het leven. Ook voor harmonieën en rythmen en het ver-

band der dingen buiten hun waarneembare stoffelijkheid. Maar toch overschat men hem in deze richting niet spoedig, omdat hij in de eerste plaat zuiver verantwoord is'.

Vervolgens wordt op een aantal schilderijen ingegaan, bijvoorbeeld: *'het fijne straatje te Mittenwald is waarlijk een poëtische toon van fantasie niet te misskennen. Dit voor een schilder zeker een gelukwensch waard. Het lijkt soms of aan hem een wonder heeft voltrokken.'*²⁹

Reizen

In Nederland reisde Noordijk langs vele dorpen en steden om telkens weer de natuur, de dorpsstraatjes of de stadsgezichten te tekenen, te schilderen of te etsen. Ook markante koppen van de bevolking gaf hij weer, waarbij niet zozeer gedacht moet worden aan een portret als wel aan het creëren van een door het leven getekende of verweerde kop.

Noordijk bezocht, naast vele plaatsen in Nederland, ook Frankrijk, Spanje, Italië en Noord-Afrika. Het bijzondere van deze mediterrane landen was de warmte, het heldere licht en de felle kleuren. Zijn werken werden na deze reizen intenser van kleur, maar het contact met buitenlandse schilders maakte zijn werk niet moderner in de zin van abstracter. Hij zou altijd impressionistisch blijven schilderen.

Volgens dezelfde recensie van de N.R.C. uit 1936, verbetert de kwaliteit van zijn kunstwerken door deze reizen: *'Het heeft Noordijk blijkbaar veel goed gedaan, dat hij in het buitenland heeft gereisd. Voor sommige naturen kan een zoo noodige en nuttige ontbolstering eerst komen, nadat zij ruimte hebben gezien en gewekt zijn door de weldadige en heilzame verwondering om schoonheden, waarmede zij nog niet vertrouwd waren. Het op slag daarmee vertrouwd raken werkt bevruchtend op hun scheppingskracht. Noordijk heeft hiervan bijna ten volle profijt getrokken.'*³⁰

Verkoop

In dezelfde periode deed zich in Noordijks privéleven een verandering voor. Op 28-10-1937 trouwt Willem Noordijk met de Nederlandse Elisabeth Löschner, die eenentwintig jaar jonger is dan hij. Zij volgde een opleiding aan de kunstnijverheidsschool. Zij hielp actief mee aan de verkoop van zijn schilderijen.

Noordijk verkocht zijn werk goed; van veel werken is de verkoop niet bekend, maar met enige regelmatig vermeldden kranten over verkochte schilderijen.³¹ Veel schilderijen kwamen omstreeks de twintiger en dertiger jaren in het buitenland terecht. In een brief schrijft Noordijk: *'Na al die jaren werken zijn natuurlijk mijn schilderijen ik zou zeggen over een groot deel in de wereld verspreid, Indië, N. en Z. Amerika, Engeland, Zweden etc. Zoo kreeg ik laatst een*

Molen bij Diemen, 240 x 130 mm, ets.

*brief uit Canada van een mij onbekend persoon, die mij zeer waarderend schreef over een schilderij. (...) P.S. Ook in het Rijks prenten Kabinet (sic) is werk van mij aanwezig.*³²

De verkoop in Zuid-Amerika ging via familielijnen. Noordijks zuster Johanna vertrok met haar man Van Lammeren, die pianoleraar was, in de twintiger jaren al naar Brazilië. In de 18 jaar dat zij daar woonden, werden zij af en toe opgezocht door familie. Noordijks broer Jan, effectenmakelaar, trouwde er zelfs met een Braziliaanse vrouw. Via deze connecties zijn naar verluid diverse schilderijen meegenomen voor de verkoop in Rio de Janeiro. Noordijks vrouw bracht, wanneer zij op familiebezoek ging, werken mee naar Rio de Janeiro, waar ze goed verkocht werden.³³

Over familie gesproken, de moeder van Willem Noordijk woonde tot 1940 naast Willem; in de krant van 10 mei 1940 vermeldt de burgerlijke stand van Eemnes, dat zij verhuisd was naar Den Haag, vlak voor het uitbreken van de oorlog.

Tweede Wereldoorlog

In 1940 was nog niet goed zichtbaar wat de bezetter wilde, terwijl velen zich direct verzetten en terughoudend opstelden, dachten enkelen dat de nieuwe po-

litieke situatie ten opzichte van de economische crisis een verbetering zou kunnen zijn. Samenwerking met de Duitsers op cultureel gebied was niet alleen gewenst, maar zelfs noodzakelijk. Daartoe werd de Nederlandsche Organisatie van Kunstenaars (N.O.K.) opgericht. De bezetters bleken echter een heel eigen koers te varen in plaats van samenwerking met het bestuur van de N.O.K. te zoeken. Velen begrepen pas maanden later dat ook cultureel de bezetting een feit was. Men werd gedwongen zich bij de nieuwe koers neer te leggen. De beeldende kunstenaars dienden zich aan te melden bij de Nederlandsche Kultuurkamer (geïnstalleerd op 30 mei 1942); wie dat deed ondervond niet veel moeilijkheden. Aan stijl en thematiek werden nog geen nationaalsocialistische eisen gesteld. Tentoonstellingen dienden echter wel te voldoen aan de voorwaarden: geen joden, geen niet-leden van de Kultuur. Ondanks deze zware, belastende voorwaarden gingen tentoonstellingen toch door en werkten sommige kunstenaars eraan mee. In 1943 werd pas een ideologische tentoonstelling door de bezetters gehouden over 'ontaarde kunst en kitsch' en een campagne gevoerd voor een 'gezonde kunst'.³⁴ Veel kunstenaarsverenigingen (onder andere St.-Lucas) sloten zich eveneens aan bij de Kultuurkamer, enerzijds om misschien van binnenuit nog enige invloed te kunnen uitoefenen, anderzijds uit vrees dat het materiële bezit in handen van het Departement van Volksvoorlichting en Kunsten (D.V.K.) zou vallen.³⁵

Niet onbelangrijk voor enkele individuele kunstenaars was de dreiging niet meer aan schildersmaterialen te kunnen komen. Ook voor Willem Noordijk was dit een vrees. Hij maakte vervolgens de verkeerde keuzes. Noordijk en zijn vrouw werden begin 1941 sympathiserend lid van de N.S.B. Na de oorlog verklaarden zij hierover dat de toestanden voor kunstenaars erg slecht waren en hen was voorgehouden dat de beweging deze zou verbeteren. Noordijk liet zich op 20-06-1942 inschrijven bij de Kultuurkamer om verzekerd te zijn van schildersmaterialen en de mogelijkheid om deel te mogen nemen aan tentoonstellingen. Half oktober 1943 lieten zij zich echter weer uitschrijven als sympathiserend lid van de N.S.B., omdat zijn vrouw een zenuwzinking nabij was, zo in het kleine dorp. Getuigenverklaringen noch tenlasteleggingen tijdens de naoorlogse zuiveringen reppen van actieve deelname aan partijactiviteiten of verraad. Er is zelfs in een brief genoemd dat Noordijk een voortvluchtige verzetsman onderdak heeft gegeven.³⁶ Noordijk lijkt in dezelfde valkuil te zijn gevallen als (het bestuur van) de kunstenaarsvereniging St.-Lucas. De Ereraad voor de Kunst verweet St.-Lucas geheel gericht te zijn geweest op de uitoefening van de kunst, zonder oog te hebben voor de omstandigheden van die tijd.

Als de Tweede Wereldoorlog uitbreekt gaan de tentoonstellingen in de kunstzaal van Hamdorff gewoon door. Een aantal vast deelnemende kunstenaars wordt niet meer terug gezien, het aantal deelnemende kunstenaars blijft ongeveer gelijk. Van 7 mei tot 27 mei 1940, de periode waarin de oorlog uitbrak,

Donker weer aan de Eem, 150 x 105 mm, ets.

hield Noordijk juist weer een solo-expositie. Op 7 juni werd de jaarlijkse zomerexpositie gehouden van de Gooische Schildersvereniging, waaraan 24 kunstenaars meededen. De burgemeester, die de tentoonstelling opende, sprak *‘van het opmerkelijk initiatief van het bestuur en het vertrouwen van de kunstenaars-leden in de toekomst, die uit deze daad bleek’*.³⁷

Er volgde in 1940/1941 nog een kersttentoonstelling van de Gooische Schildersvereniging bij Hamdorff met 18 deelnemers, in 1941 een solotentoonstelling van Noordijk met 60 werken en de zomertentoonstelling van de kunstenaarsvereniging met 22 deelnemers. In 1942 werd Noordijk met twee andere kunstenaars uitverkoren voor deelname aan een tentoonstelling in Leipzig.³⁸ Hij houdt dat jaar vier tentoonstellingen in Leipzig.³⁹ In 1942, van begin maart tot eind mei, werd een expositie van vier kunstschilders gehouden, waar Noordijk er één van was. In augustus 1942 nam Noordijk deel aan een tentoonstelling van Nederlandse Beeldende kunst in het Rijksmuseum te Amsterdam en daarna was er weer een kerstexpositie bij Hamdorff. Op 16 juli 1943 maakte de Laarder Courant De Bel voor de laatste maal melding van een expositie in Hamdorff met 19 deelnemers, de zomertentoonstelling van de Gooische Schildersvereniging. Geschreven staat: *‘Een expositie, welke als ’t ware afzijdig van de schokkende gebeurtenissen de actualiteit de uitstraling van het altijd*

schoone geeft in landschap arbeid, bloem of mensch, als zoodanig een oase van nobele rust, cultureel kalmeerend, en dat is niet verwerpelijk.⁴⁰

Gedurende de laatste jaren van de oorlog bezochten enkele Duitse militairen Noordijks atelier om rechtstreeks bij hem schilderijen te kopen. Deze kopers werden naar hem gezonden vanuit Hamdorff.⁴¹

Na de Tweede Wereldoorlog

Na de oorlog, 11 mei 1945, werd Noordijk gearresteerd en geïnterneerd tot 31 december 1945. In 1948 werd hij veroordeeld tot 7 maanden en 20 dagen internering met inbegrip van het 'voorarrest' van 11 mei 1945 tot 31 december 1945, tot betalen van een zeer hoog bedrag, een gedeeltelijke verbeurdverklaring van zijn vermogen en tot ontzegging van stemrecht voor de duur van tien jaar.⁴² Bovendien vaardigde de Eeraad voor de Kunst een verbod uit om te exposeren gedurende tien jaar voor kunstenaars die lid van de N.S.B. of de Kultuurkamer waren geweest. Noordijk viel hier ook onder.

Noordijks tweede vrouw werd eveneens gedetineerd en veroordeeld tot een gedeeltelijke verbeurdverklaring van haar vermogen. Zij scheidde van Noordijk op 08-12-1948, hertrouwde nauwelijks een jaar later en vertrok per ommegaande tot 1989 naar Frankrijk.⁴³

Door de verkeerde keuzes in de oorlog, zijn veroordelingen en het expositieverbod raakte Noordijk direct in zware problemen en in vergetelheid. Bovendien kreeg hij steeds meer hinder van reumatische aandoeningen, zodat schilderen hem bijna onmogelijk werd. Zijn bron van inkomsten verschaalde, terwijl hij torenhoge schulden had. Zijn dochter Adriana Antoinette en haar man kwamen bij Noordijk inwonen om voor hem te zorgen, ook in financieel opzicht.⁴⁴ Noordijk zag kans om via zijn familie in Zuid-Amerika nog enkele schilderijen te verkopen, met name eind jaren '40 en begin jaren '50 van de vorige eeuw.⁴⁵

Niet vergeten

Ondanks de moeilijke jaren na de oorlog werd Noordijk niet helemaal vergeten. In december 1947 boden oud-leerlingen van de R.K. Jongensschool hun jubilerende schoolmeester J.J.P. Alfrink een schilderij aan van Noordijk.⁴⁶

Begin september 1948 gaven de parochianen van de H. Nicolaas hun kapelaan W.A. Donders eveneens een schilderij van Noordijk met de Eemnesser haven en de kerk erop. In 1951 kocht de gemeente Eemnes Noordijks schilderij 'De Lindeboom' en schonk de Rijksdienst aan de gemeente het schilderij 'Oogsttijd Eng te Blaricum'.⁴⁷ In 1952 noemde de heer Daniëls, bij zijn aanstelling aan de School met de Bijbel, Willem Noordijk op lovende wijze omdat hem als leerling van Noordijk de liefde voor het tekenen zo was bijgebracht. Samen hadden zij zoveel gewerkt 'in het atelier en in natuur'.⁴⁸

Boot en boerderij langs de Eem, 80 x 40 cm, olieverf op doek.

Overlijden

Op 1 november 1970 sterft Willem Frederik Noordijk op 83-jarige leeftijd. In een berichtje in de krant staat: *'Hij was voornamelijk landschapsschilder, o.a. vindt men zijn doeken in het gemeentehuis, alhier, waar zij de raadzaal sieren'*.⁴⁹

Eerherstel

Het duurde jaren voordat alles vergeten was en in ander daglicht geplaatst kon worden en er schoorvoetend weer aandacht aan het werk van Noordijk geschonken werd. Voor zover bekend werd pas in 1980 weer een echte tentoonstelling van schilderijen van Noordijk gehouden, namelijk bij J.J. van Wijk, kunst en antiek, te Eemnes.⁵⁰

In 1981 vond in winkelcentrum 'De Postkoets' in Laren een verkoop tentoonstelling plaatst, waarbij W. Noordijk in een adem genoemd wordt met A. Mauve (1838-1888) en A. Neuhuys (1844-1914), met daaronder in dezelfde advertentie een zinnetje dat er ook goede schilderijen van minder bekende schilders zijn.⁵¹ Ineens werd Noordijk tot de grote schilders gerekend.

In 1987 doken ineens onbekende aquarellen op van Noordijk, waarvan eentje

Botter met geitje, 60 x 40 cm, olieverf op doek.

uit zijn beginperiode namelijk uit 1913, nog van voor zijn opleiding aan de Haagse Academie. Zij werden in Naarden geëxposeerd.⁵²

Sinds een aantal jaren worden kunstwerken van Noordijk door de heer Joop de Jong uit Eemnes verzameld en aangekocht. De Historische Kring Eemnes nam het initiatief tot het realiseren van een expositie van De Jongs inmiddels uitgebreide collectie. Met deze particuliere verzameling en de expositie ervan wordt het werk van de kunstschilder Willem Frederik Noordijk en zijn naam als kunstenaar in ere hersteld. De tentoonstelling met schilderijen van Willem Frederik Noordijk is de hele zomer te zien in het gebouw van de Historische Kring Eemnes.

Drs Anna Kielstra

is kunsthistoricus en werkt op vrijwillige basis bij Singer Laren.

Afbeeldingen:

Afgebeelde kunstwerken bevinden zich in de collectie van Joop de Jong, gefotografeerd door hemzelf.

Noten

1. Informatie uit een gesprek met nabestaanden.
2. F.E., *Nieuwe Courant*, 29 januari 1913.
3. Ibidem.
4. Brief, Eemnes, 8 augustus 1954.
5. Noordijk schreef op de vragenlijst van Kunsthandel Pieter A. Scheen bij de vraag over 'genoten opleiding': 'de Haagse Academie' en de naam 'Frits Jansen', z.j.
6. A. Knops, *Evert Moll, schilder van de Rotterdamse Maas*, Venlo 2002, pp. 9,10.
7. Martien Beversluis, 'Willem Noordijk', *Op de hoogte. Maandblad voor de huiskamer*, z.j. (ca. 1924), z.p. Dit maandblad verschijnt van 1903-1933. Het artikel vormt de basis voor dit schrijven.
8. Lien Heyting, *De wereld in een dorp*, Amsterdam 1994, p. 13.
9. Ibidem, p. 152.
10. Zie noot 7.
11. Brief van Maatschappij voor kunst- en antiekveilingen n.v. S.J. Mak van Waay. Standaard formulier voor het uitgeven van een vervolg op de Lexicon van Hedendaagsche Nederlandsche Schilders en Beeldhouwers, Augustus 1940.
12. Zie noot 5, vraag over 'kunstrichting'.
13. Zie noot 2.
14. R.W.P. Jr, *Laarder Courant De Bel*, 02-10-1925.
15. *Laarder Courant De Bel*, 08-04-1930.
16. Ibidem, 10-06-1930, 27-05-1931, 18-05-1932.
17. Ibidem, 31-01-1933, 28-02-1933.
18. Ibidem, 23-02-1934, 01-03-1935.
19. Ibidem, 14-08-1931, 10-04-1934, 26-04-1935, 12-04-1938, 30-06-1939.
20. Zie noot 9, p. 116.
21. *Laarder Courant De Bel*, 28-02-1933.
22. Ibidem, 04-09-1934.
23. Ibidem, 03-09-1935.
24. Ibidem, 31-12-1935.
25. Ibidem, 05-20-1932.
26. Ibidem, 02-11-1934.
27. Ibidem, 27-04-1934, 01-06-1934.
28. Ibidem, 01-09-1936.
29. *N.R.C.*, 09-09-1936.
30. Ibidem.
31. *Laarder Courant De Bel*, 13-05-1930, 05-07-1932, 11-09-1934, 04-09-1936, 27-08-1937, 30-09-1938, 21-06-1940, 08-08-1841, 09-01-1942, 07-04-1942, 14-04-1942.
32. Zie noot 4.
33. Informatie uit een gesprek met een dochter van Noordijks zuster, 24 april 2009.
34. Hans Mulder, *Kunst in crisis en bezetting. Een onderzoek naar de houding van Nederlandse kunstenaars in de periode 1930-1945*, Utrecht/Antwerpen 1978, p. 226
35. Ibidem, p. 230.
36. Informatie afkomstig uit Nationaal Archief: Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR), de Stichting Toezicht Politieke Delinquenten (STPD) en het Nederlands Beheers Instituut (NBI).
37. *Laarder Courant De Bel*, 1940-07-06.
38. Ibidem, 17-02-1942. Een van de andere deelnemers is de kunstenaar Ed Gerdes, tevens hoofd van de afdeling beeldende kunsten van het Departement van Volksvoorlichting. Hij koopt ook een schilderij van Noordijk volgens een bericht in de krant van 14-04-1942.
39. Zie noot 36.
40. *Laarder Courant De Bel*, 16-07-1943.
41. Zie noot 36.
42. Zie noot 36.
43. Gegevens afkomstig van het Centraal Bureau voor Genealogie.
44. Zie noot 36.
45. Informatie uit email van de heer B. Strijbos, 7 oktober 2009.
46. *Laarder Courant De Bel*, 31-12-1947
47. T. Gubbels, e.a. *Couleur locale, kunstcollecties van de BEL-gemeenten, Blaricum Eemnes Laren*. Bel-gemeenten 2009, p. 108.
48. *Laarder Courant De Bel*, 07-03-1952.
49. Ibidem, 03-11-1970.
50. Ibidem, 19-12-1980.
51. Ibidem, 12-06-1981.
52. Ibidem, 27-8-1987.

Wim van Hamersveld: ingenieus zonder titel

WIM HILHORST JZN

Stel: je wordt in 1929 geboren. Als je van de lagere school afkomt, ben je 12 jaar en woedt de oorlog. Het onderwijs ligt plat en als het niet plat zou liggen, dan was er geen geld voor. Misschien heb je wel een bijzonder talent voor techniek.

Stel: je wordt in 1979 geboren. Als je van de lagere school afkomt, ben je 12 jaar en kun je kiezen uit een keur van opleidingen. Je bijzondere talent voor techniek kun je uitbouwen zo ver als je verstandelijke vermogens toelaten.

Die 50 jaar tussen 1929 en 1979 betekenen een groot verschil in de mogelijkheid tot het ontwikkelen van je talent. Maar dat wil nog niets zeggen over de mogelijkheid om tot levensgeluk te komen. Daarvoor spelen vele andere factoren mee.

Ik had ook kunnen beginnen met te veronderstellen dat je in het jaar nul was geboren of ergens in een woestijngebied. Plaats en tijd van je geboorte bepalen in vergaande mate wat je mogelijkheden in je verdere leven zijn. En van die mogelijkheden kun je gebruik maken of niet. Graag wil ik u mee laten lezen in het verhaal dat Wim van Hamersveld vertelt over zijn leven, over zijn mogelijkheden en hoe hij daar gebruik van heeft gemaakt.

Ieder mens heeft zijn oudste herinneringen. Veelal aan gebeurtenissen, die hij meemaakte toen hij een jaar of drie was. Kun je het verhaal van jouw oudste herinneringen vertellen?

“Ik kan me herinneren, dat bij ons thuis een nieuwe hooiberg werd neergezet. Ik zal inderdaad een jaar of 3 geweest zijn. Dat was een niet-alledaagse gebeurtenis. De houten roeden werden vervangen door stalen roeden, waarschijnlijk de eerste stalen roeden in Eemnes. Ome Hendrik (van Hamersveld, de smid)

Het gezin waarin Wim van Hamersveld opgroeide op de boerderij Meentweg 3. Staande v.l.n.r. de kinderen Nel, Gijs, Sien, Wim en Co. Zittend moeder Bartje Hilhorst (1900-1968) en vader Willem van Hamersveld (1895-1975).

klaarde dat karwei. Later werd me verteld dat ik daarbij rondliep met een duimstok en steeds zei: 'Past precies'.

Mijn vader (Willem van Hamersveld: 1895-1975) had de boerderij op Meentweg 3 overgenomen van de vader van mijn moeder (Bartje Hilhorst: 1900-1968). In veel gezinnen zette de oudste zoon het bedrijf van vader voort. In mijn geval was dat niet zo want ik had helemaal geen zin in het boerenwerk. Ik had zelfs een uitgesproken hekel aan die rotkoeien. Ik kon een fiets krijgen als ik leerde melken, maar ik heb het afgewezen. Zoals uit mijn oudste herinnering blijkt, zat de interesse in techniek er al van jongs af in. Ik zat liever te moeken met twee kruiwagens. Die zette ik op hun kop en ik bracht het wiel van de ene kruiwagen aan het draaien door een band tussen die wielen te spannen en het andere wiel op gang te brengen. En ik ging graag naar ome Hendrik. Die had een loods gebouwd van slieten en golfplaten vóór het huis van Hannes Wiggerts op de Meentweg 19. Daar had hij zijn smederij in. Helaas heb ik daar nog nooit een foto van kunnen vinden. Ik mocht graag bij Ome Hendrik zijn. Ome Hendrik kon lassen en gaten boren! Hij had daarvoor krachtstroom nodig. Het eenvoudige stroomdraadje, dat van het huis van Hannes Wiggerts naar zijn loods liep, was te dun. De stroomgenerator voor de krachtstroom liep op benzi-

ne. Als hij dan gaten ging boren moest eerst een liter of tien benzine gekocht worden voor een gulden. Hij is mij ook vele keren komen vragen of ik gaten kon helpen boren. Dat weigerde ik nooit!”

Bij ons thuis was het een beetje de zoete inval. Mensen als Henk de Barnevelder en Tinus de Toeter sliepen bij ons in het hooi, als ze Eemnes aandeden. Ome Jan (Hilhorst, de post) woonde nog bij ons en die had ergens ene Piet Mol leren kennen. Piet Mol kwam uit Klundert en wilde varen. Dat mocht hij van zijn vader maar hij moest eerst een vak leren. Hij heeft toen schoenen leren maken. Later heeft hij alle zeeën ter wereld bevaren met een zeilboot. Ome Jan fietste nog wel eens met Willem Fokken op zondag naar Amsterdam. Daar hebben ze Piet Mol ontmoet. Ome Jan heeft hem onderdak gegeven bij ons in huis. Een paar planken om een stuk van de hilt af te schotten en een bos stro waren genoeg om hem te huisvesten. Op een gegeven moment had Piet een zuiderzeebotter weten te bemachtigen. Die werd naar de Eemnesser haven gehaald en geschikt gemaakt om op te wonen. We hebben de mast eraf gezaagd en er een hok op getimmerd. Piet heeft me zo rond 1953 eens meegenomen om een stuk te varen. Hij zou me meenemen naar Urk en weer terug. Er was een A-Fordmotor ingebouwd, die op een soort petroleum liep. Daarvan werden eerst een paar vaten gekocht. De heenreis werd al snel verstoord, want toen we geschut werden in de Eemnessersluis, raakte de botter vast aan de grond en moesten we een paar dagen wachten totdat er hoger water kwam.

Afijn, we hebben Urk gehaald.

Daar werd weer een hoeveelheid jerrycans met petroleum gekocht voor de terugreis. We gingen via Enkhuizen en daarvandaan moesten we een beetje op de gok koersen naar Eemnes. Er waren daar immers nog geen drooggemalen polders, waar je de richting op kon bepalen. Het kompas was ook niet helemaal loepzuiver. Toch hebben we het redelijk gehaald.

Piet Mol is later overleden en hij had bepaald dat ik de botter mocht hebben. Ik kon hem verkopen voor 200 gulden. We hebben hem naar Loosdrecht gebracht en een week later was hij gezonken en hij is nooit meer boven gekomen.

Vertel eens over de opleidingen, die je hebt genoten.

“Ja, dat begon op de Mariaschool. Ik heb daar nog in de zevende klas gezeten bij meester Morren. Ik was de enige in die klas! Maar dat hield niet veel in. De vrouw van meester Morren was toen ziek en de meester zei regelmatig tegen me dat ik mijn papieren maar mee naar zijn huis moest nemen om daar te werken en de deur open te doen als de bakker of de slager langskwam, want zijn vrouw lag op bed.

Na de lagere school was er geen ambachtsschool. Het was immers oorlog. Ik heb toen nog wel land- en tuinbouwboekhouden gedaan. Als ik in een latere

tijd had geleefd had ik nog wel doorgeleerd; tekeningen en berekeningen maken in de technische sfeer. Dat heb ik wel gemist. Ik heb nu zelf alles moeten uitvinden. Maar ja, ik ging na school werken bij Jan de Bruijn in de garage. Ik kan me herinneren, dat daar een motor van een auto in elkaar werd gezet. Als dat klaar was, moest de motor eerst een paar uur (soms wel twee dagen!) aanzet worden om alle onderdelen op elkaar pas te laten draaien. Er werd dan een tuinslang met stromend water ingelegd voor de koeling. Dat was gewoon moeten! Tegenwoordig worden alle onderdelen tot op de duizendste van een millimeter pas gemaakt en doet alles het meteen.

En als je het over opleidingen hebt: ik heb voor mezelf een schriftelijke cursus elektrotechniek gedaan. Daarnaast heb ik als volgt mijn rijbewijs gehaald: Ik huurde voor 2 gulden 50 per uur een auto bij Jan de Bruijn. Ik kreeg daarin les van een meneer. We reden rondjes in de polder. Maar toen we de polder uit wilden rijden, slipte de koppeling zo hard dat we niet tegen het hoogt op konden. We zakten achteruit terug de polder in! Kortom, het was een gammele bak en dat heeft me nog een examen gekost ook, want de auto deed het op dat mo-

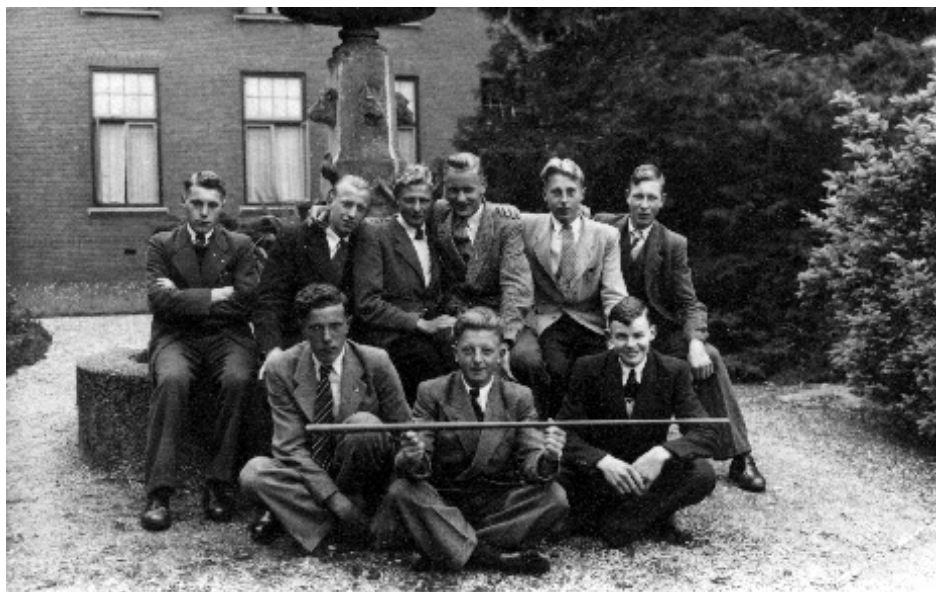

Foto uit 1949 gemaakt bij het Retraitehuis in Amersfoort. Deze jongens gingen op retraite voordat ze in dienst gingen. Op de voorgrond v.l.n.r. Gerrit Eek, Jan Eek, Wim van Hamersveld. Achter v.l.n.r. Niek Brouwer, Jan Hoofd, Ben Groen, Fedde Veldmans, Bep Fecken, Gijs van Dijk.

De bedrijfsauto, die Wim van Hamersveld heeft gekocht, toen hij voor zichzelf ging beginnen.

ment gewoon niet. Later heb ik voor het examen de jeep van Dirk van der Wardt gehuurd. De man die het examen afnam, was van adel. De jeep vond hij kennelijk geen probleem, want ik ben erin geslaagd.

En heb je bijzondere herinneringen aan de oorlog?

Ach, er was armoe. En je werd slim om onder allerlei ge- en verboden uit te komen. Aan het eind van de oorlog hebben we geprobeerd om bieten eetbaar te maken. Er was niet veel, zelfs niet voor ons als boeren. Veel werd weggegeven aan mensen, die uit de steden kwamen. Een ander deel werd ingenomen door de Duitsers. Zo bleef er niet veel over. Ik kan me herinneren dat we een keer de aardappeloogst hebben begraven onder de kippenren. Iedereen in de buurt hielp mee. Zo tobden we maar aan. En heus niet alle Duitsers waren rotzakken. We hebben er gehad, die ons op een rijtje in de kamer opstelden en met een geweer in de aanslag hun eisen stelden. Maar we hadden ook contact met een ander, die 's avonds harmonica kwam spelen. Dat was ook gewoon een boer. Ons eigen paard stond overigens in Laren in een schilderswinkel. We moesten er lopend heen om met een handkar hooi te brengen.

Ben je in militaire dienst geweest?

Ja, maar daar heb ik niet veel geleerd. Ik heb de indruk dat ze genoeg eigen personeel hadden.

Ik heb in de vrije tijd, die ik er had een avondcursus dieseltechniek gevolgd. Ik ben op vele plaatsen in Nederland gelegerd geweest; Den Haag, Haarlem, Steenwijkerwold en op een aantal forten voor de bewaking. Het was er nog bijna van gekomen dat ik naar Nederlands-Indië was uitgezonden, maar dat was net niet meer nodig.

Na de oorlog ben ik via Goos Hagen bij de garage van Scheffer in Hilversum terechtgekomen. Daar heb ik veel geleerd, want alles moest met de hand gemaakt worden. En bij Scheffer was het heel gemakkelijk; als hij vond dat je het niet goed deed, dan vond je bij je salaris een briefje dat je maandags niet meer terug hoefde te komen. Daar stond tegenover dat we met de TT-Assen een auto ter beschikking kregen om erheen te gaan. Scheffer was nogal gek van motorfietsen, hij deed aan grasbaanrace. De TT ging toen nog over boerenweggetjes van Assen naar Hooghalen en Laaghalen. Het circuit, zoals het er nu ligt, heb ik nog nooit gezien.

Bij Scheffer heb ik ooit een karretje gemaakt voor Rosa Spier, de harpiste. Zij had een Renault 4-autootje. Daar moest een karretje achter gemaakt worden om haar harp op te vervoeren. Dat zijn nog best grote apparaten. Maar het is gelukt. Vaak heb ik die harp met haar samen naar boven gesjouwd. In je eentje is zo'n ding niet te hanteren. Ze kwam me dan bij de garage halen voor hulp.

Als dank kreeg je een koekje en zei je: 'dank-u-wel, mevrouw'.

Maar zoals velen voor mij heb ik ook Scheffer vaarwel gezegd. Ik kon terecht bij garage Van Mill in Blaricum. Ik had aan de chef van Scheffer gevraagd of hij meeging. Dat deed hij en met ons kwam ook een serie klanten mee. Op een gegeven moment hadden we daar twaalf dokters als klant. Van Mill was een prettige baas. Er waren wel eens tijden dat het niet zo druk was en dan vroeg hij of je niet beter thuis in je tuin kon werken.

Het laatste bedrijf, voordat ik voor mezelf begon, was een machinefabriek voor drukkerijmachines.

Dat leek me altijd al wat. Het bedrijf stond in Baarn. Het had een eigen tekenafdeling, waar de machines werden ontworpen. Maar ja, zo'n tekenafdeling weet ook niet alles. Er werken wel eens mensen, die de praktijk niet kennen. Het gebeurde dan ook, dat ik wat moest maken. Ik wist van tevoren dat het niet zou werken, zoals zij het hadden getekend. Je moest het dan toch maken en als het inderdaad niet bleek te werken werd het gewoon weggegooid!

Ik ben toen ook een keer mee geweest naar Parijs om bij een klant een machine klaar te maken. Dat klinkt heel leuk, maar je zag van de stad niks. We vlogen erheen in een Caravelle, die rammelde van alle kanten.

Je handen jeukten om daar even een paar schroeven vast te draaien?

Nou ja, je denkt er wel aan. Ik heb wel eens geprobeerd om op Schiphol te werken maar daar is niks van terechtgekomen.

Je vertelde dat je toen voor jezelf bent begonnen.

Inderdaad. Bij de machinefabriek vonden ze dat ik teveel commentaar gaf op het tekenwerk. Ze wilden me toen korten op mijn salaris. Dat was voor mij het signaal om de knop om te draaien.

Ik heb een oude radiowagen gekocht, een aggregaat (3 keer 110 volt > 220 volt!), een lasapparaat, een slijpmachine voor zagen en een hoop gereedschap. Ik heb een kaart laten drukken en huis aan huis rond laten brengen in Laren, Blaricum, Baarn, Bussum en Hilversum. En dat leverde werk op!

Soms wel een jaar later!”

Op dit punt aanbeland is Wim in zijn element. Wat ik al vermoedde, blijkt waar te zijn. Deze man is handig! Geef hem een probleem en hij lost het op. Niet zoals een ingenieur het doet, maar gewoon ... ingenieus. Een ingenieur gooit iets wat kapot is weg en ontwerpt een nieuwe. Wim gooit niet gauw wat weg. Daarentegen analyseert hij het probleem en maakt het oude nieuw. Maar ik kan beter Wim zelf aan het woord laten.

“Het uurwerk van de torenklok van de katholieke kerk stond stil. Er was een tandwieltje kapot. Ik had een gebruikte wasmachineklok, waar precies zo'n tandwieltje in zat. Die heb ik in de torenklok gebouwd en hij heeft weer jaren gelopen.

Het luidwerk in dezelfde toren deed het ook niet meer. De bel moest heen en weer zwaaien en dan steeds een schakelaartje omzetten. Daar hoorde een kool-

Bijzonder huwelijk in Blaricum, gesloten op 7 juni 1956. Deze drie paren trouwden tegelijk op één en dezelfde dag. V.l.n.r. Trees Duurland, Wim van Hamersveld, Tiny Duurland, Richard Borsen, Bep Borsen, Antoon Duurland. Trees, Tiny en Antoon kwamen uit één gezin evenals Richard en Bep.

borstel in te zitten, maar die was versleten. Zo'n koolborstel was nergens te koop. Ik heb toen een oude staaftasterij genomen. Daar zat een dikke koolstofkern in en die heb ik in het luidwerk gebouwd. Ook weer opgelost!”

“Het werk, dat ik kreeg van de klanten, bestond uit allerlei opdrachten. Dat kon lopen van het ontstoppen van een gootsteen, via het lassen van een potlepel, het vervangen van een kraanleertje tot de aanleg van een complete verwarmingsinstallatie. Dat heb ik misschien wel 40 keer gedaan.

Als de klanten een keer hadden gezien hoe je werkte, dan kwam van het een het ander. Ik verving ergens de tegels in de keuken en de volgende week werd ik geroepen om het gras te maaien. Ik heb zelden iets hoeven af te wijzen. Maar als een wasmachine helemaal niet meer te repareren was, dan verkocht ik een nieuwe. Ik ben zelfs wel eens meegevraagd naar een tweede huis in België om daar de sloten te vervangen (de huishoudster stal alles wat los en vast zat) en naar de oliëkachel te kijken. Toen bleek dat er ook nog een zonnescherm en een terras moest worden aangelegd. Met een andere klant ging ik naar zijn huisje in Friesland. Ik heb daar een week gebivakkeerd. Er was een smal bruggetje over

Wim van Hamersveld is hier bezig om zelf een molen te bouwen in de schuur bij zijn woning op Meentweg 5. Op de voorgrond kleindochter Charlise.

Wim van Hamersveld in de schuur bij zijn woning, Meentweg 5. Hij vult zijn kachel bij.

Wim van Hamersveld in actie met het kloofaparaat, dat hij zelf in elkaar gelast heeft.

het water. Daar moest een brug voor de auto worden aangelegd en de goten van het dak moesten vervangen worden.”

Tijdens ons gesprek komt zijn vrouw Trees (Duurland) regelmatig even vragen of we nog koffie willen of een koek of wat anders. Ze zijn in 1956 getrouwd. Op de foto van de huwelijksmis staan drie echtparen voor het altaar: Wim en Trees, een broer en een zus van Trees en hun beider echtgenoten, die ook weer broer en zus waren! Wim en Trees hebben samen twee dochters. In de kamer hangen diverse foto's van hen en hun kinderen, maar ook van vader Willem op een boerenkar met luchtbanden ... uiteraard zelf gemaakt.

Na de koffie neemt Wim me mee voor een rondje door zijn schuur en zijn tuin. Toen begon het me een beetje te duizelen. In de schuur staat een verwarmingsketel uit 1980, die naar eigen idee is ontworpen en uitgevoerd. Hij heeft er drie van gemaakt, waarvan er twee nog werken. Hij bestaat voornamelijk uit twee om elkaar heen passende buizen (doorsnee ongeveer 40 cm), waartussen water

loopt. Midden in de buizen wordt hout gestookt, dat het water verwarmt. Met een klepsysteem wordt meer of minder lucht toegelaten om het vuur op te stoken of te temperen; geheel automatisch!

Om die kachel te stoken is hout nodig. Daarom heeft Wim een houtkloofapparaat in elkaar gelast, dat hydraulisch hout klooft.

In de tuin treffen we een takkenversnipperaar aan. Vroeger stak je oude takken in brand, maar sinds dat niet meer mag heeft Wim een kunstmeststrooier omgebouwd tot takkenversnipperaar. Daar heeft vroeger ook een zitmaaier gestaan, gemaakt met een Opel motortje en ventilatorhuizen en een paar ophangingen uit een wasmachine. Op de belt had hij een gastank van een auto gevonden met alle aansluitingen, die daarvoor nodig zijn. Werkte prima.

“Er was een tandwiel bij, dat een beetje bijgeslepen moest worden maar dat ding was zo hard, dat dat niet meteen lukte. Ik heb dat tandwiel toen eerst een tijdje in de kachel van mijn centrale verwarming gegoooid. Daardoor werd het metaal weer week en kon ik het op maat draaien.”

Het soort werk, dat jij deed, kan gevaarlijk zijn. Heb je wel eens iets gebroken of gesneden?

Dat is gebeurd, ja. Er is een keer een motorblok van een auto op mijn been gevallen. Als er iets valt is je eerste reactie je voet eronder steken. Dat kun je bij een motorblok beter niet doen. Er was wat bot gebroken in mijn voet en daar heb ik wel een flink aantal weken mee getobd.

En heel vroeger, toen ik jaar of tien was, heb ik de topjes van twee vingers afgesneden aan de tabaksnijmachine van Ome Hendrik. Veel mensen verbouwden hun eigen tabak. Ome Hendrik had een snijmachine gebouwd en daar kon je de tabak laten snijden. Dat apparaat bleek ook vingertoppen aan te kunnen!

Tijdens ons rondje door de tuin blijkt dat Wim graag tuiniert. De sla en de tomatenplanten staan er prachtig bij in zijn kasje. De grond, waar ze in staan is van eigen makelij: blad van de bomen, gemengd met as uit de kachel. Mooi rul spul. In de tuin heeft hij verder fruitbomen gehad: abrikozen en perziken en moerbeibomen, maar ook appel- en perenbomen. De grond is er niet voor geschikt. De wortels hechten niet goed in het veen. En daar heeft hij nog niks op gevonden! Maar wie weet ... als we over een paar jaar eens terugkomen ... ?

Klok- en klepelnieuws

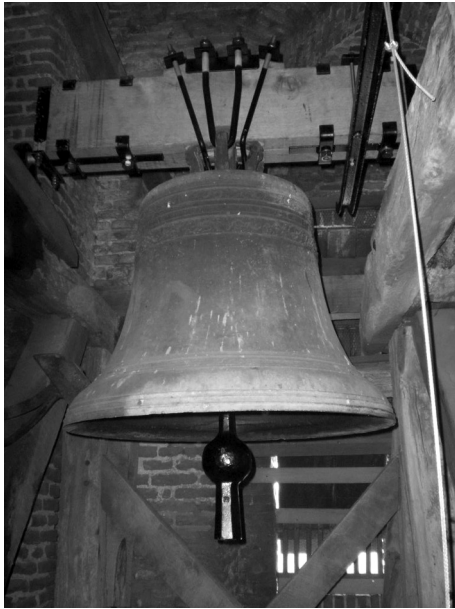
FOEKE DE WOLF

Op 1 april j.l. kreeg de kleine klok in het Dikke Torentje voor de derde keer sinds vorig jaar mei een nieuwe klepel. De in september 2009 geplaatste klepel (zie nr. 2009-4) had een 40 cm lange 'vlucht' en woog 26 kg. Met deze erg lange en (te) zware klepel werd de klok met zoveel geweld aangeslagen dat gevreesd moest worden dat vroeg of laat de klepel zou breken of de klok zou barsten. De klokkengieterij Kon. Eijsbouts stemde erin toe om deze risicovolle klepel te vervangen door een korter en lichter exemplaar (afb. 1). Gelukkig bleek de klok met de nieuwe, 18 kg wegende klepel meteen perfect te luiden en was ook de klank hoorbaar verbeterd. Daarmee kunnen we dit wat moeizaam verlopen onderdeel van het 'Klokkenplan' nu eindelijk als voltooid aanmerken (afb. 2).

Tijdens de jaarvergadering op 25 maart vernamen we van ons lid Wim Hoogboom dat hij in een partij grond die hij van de gemeente Eemnes had overgenomen een verroeste klepel van een kerkklok had aangetroffen. Uiteraard wekte dat onze nieuwsgierigheid want we hoopten een klepel van één van de in 1943 geroofde klokken van de Hervormde kerk in Eemnes-Buiten te hebben terugge-

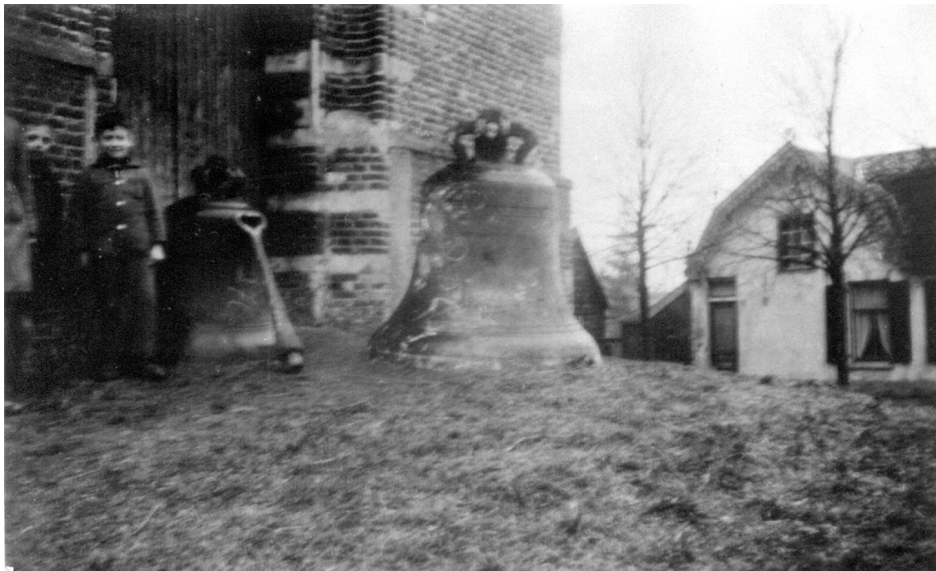
Afb. 1: Oude en nieuwe klepel.

Afb. 2: Kleine klok met nieuwe klepel.

vonden. Op een foto, die van deze klokken is genomen vlak voordat ze werden weggevoerd, is een klepel te zien (afb. 3), al is niet helemaal duidelijk bij welke klok deze hoort. De door Wim Hoogetboom gevonden klepel (afb. 4) komt daarmee qua vormgeving overeen, maar is bescheidener van afmetingen. Of het hier om de klepel van de geroofde kleine klok van de Hervormde kerk in Eemnes-Buiten of om de oorspronkelijke klepel van de kleine klok in het Dikke Torentje gaat, vergt nog nader onderzoek. Dat het hier om een eeuwenoude klepel gaat, staat echter buiten kijf. Klepels van dit model werden met een leren strop opgehangen aan het klepellood in de klok.

Niet iedereen zal het zijn opgevallen,

Afb. 3: Klokken en klepel van de Hervormde Kerk in 1943.

Afb. 4: Gevonden historische klepel.

maar de uurslag van de grote klok in de toren van de Hervormde kerk van Eemnes-Buiten is geruime tijd onhoorbaar geweest. Nadat het euvel begin april was onderzocht, bleek de oorzaak een defecte lichter van het slagwerkapparaat te zijn. Gelukkig kon het probleem vlot worden verholpen, zodat tijdens de Dodenherdenking op 4 mei de acht klokslagen, die voorafgingen aan de twee minuten stilte, weer duidelijk te horen waren.

Intussen zijn we met de gemeente Hilversum in overleg om te kijken of de grootste klok van de tegenwoordig als moskee in gebruik zijnde v.m. Ontmoetingskerk geschikt is om als tweede klok te dienen in de toren van de Hervormde kerk in Eemnes-Buiten. Als het onderzoek gunstig uitpakt, zou deze klok wellicht de plaats kunnen

innemen van de in 1943 geroofde kleinste klok die na de oorlog niet is vervangen. Intussen zijn de eerste offertes ontvangen voor een op hergebruik gerichte restauratie van het oude uurwerk in deze toren. Deze zullen in de loop van mei worden beoordeeld en van een advies worden voorzien.

Over deze nieuwe projecten in het kader van het 'Klokkenplan' hopen we u een volgende keer meer te kunnen melden.

Errata

In nummer 1 van deze jaargang (32, 2010) is helaas een regel weggevallen van het bijschrift van de foto op pagina 21. Het volledige bijschrift luidt:

De zandtrein op de Wiggertsweg in de herfst van 1940, dicht bij Eemdijk. Rechts staan drie inspecteurs: met pet is Bart Meijer van de Plaatselijke Commissie; met hoed is iemand van het Kadaster. Het smalspoor kruiste de Meentweg tussen de huisnummers 81 en 83.

Het bijschrift van de afbeelding op pagina 5 is niet juist.
Het betreft niet een boerderij maar de armenhuisjes aan de Meentweg.

Na 22 jaar afscheid van Reinier Ruizendaal

Vele jaren was Reinier Ruizendaal bestuurslid van de Historische Kring Eemnes, al sinds 1988. Daarmee en met vijf voorzitters en inmiddels 85 jaar heeft hij een record gebroken.

Reinier was altijd al geïnteresseerd in oude spullen en het verleden. Na zijn pensionering bij de PEN in Bussum keerde hij met Joke terug naar zijn wortels en het dubbele huis Laarderweg 31, waarin inmiddels drie generaties Ruizendaal onderdak hebben gevonden.

Bij de HKE heeft hij zich verdienstelijk gemaakt bij het eerste inrichten in 1992/1993 en beheer van de Oudheidkamer. Dat betrof zowel het gebouw als de collectie, de verzorging van de hapjes en de drankjes — zeg maar 'de catering' — bij bijzondere gelegenheden. Last but not least, had Reinier altijd een eigen thematische bijtentoonstelling in de vergaderkamer uit zijn eigen verzameling. Er is een tijd van komen en van gaan. Het is dat Reinier's gezondheid hem steeds meer in de steek heeft gelaten, anders had hij nog weer eens voor twee jaar bijgetekend. De HKE is hem bijzonder dankbaar voor zijn inzet op verschillende terreinen, vooral van die van praktische aard. De ovatie daarvoor tijdens de ledenvergadering van 25 maart jl., die hij niet bij kon wonen, was Huize Ruizendaal al snel ter ore gekomen.

Om Reinier persoonlijk te bedanken is op 28 april — eerst was het 60 jarig huwelijk met Joke aan de beurt — het voltallige bestuur op de koffie geweest om de erkentelijkheid te benadrukken met een bos bloemen en een ingelijste oorkonde. Hij was hiermee zeer verguld en voegde er strijdbaar aan toe: 'Zet mij nu maar op de lijst van vrijwilligers'. En terecht eigenlijk, want zijn tentoonstelling over de oude timmermansgereedschappen loopt nog steeds.

Jaap Groeneveld

Tentoonstelling

van een Eemnesser kunstschilder

30 april t/m 10 oktober

Willem Frederik
Noordijk
(1887-1970)

Willem Frederik Noordijk volgde een opleiding tot leraar M.O. tekenen aan de Academie voor Beeldende Kunst in Den Haag. Hij schildert, aqualleert, tekent (pen en pastel) en etst in impressionistische stijl.

Als hij 32 jaar is komt hij naar Eemnes en blijft hier wonen tot aan zijn dood.

Maak kennis met de kunstuitleidingen van onze stadgenoot van weleer.
Laat u verrassen door krachtige en soms tere bruine tinten in zijn werk en ontdek de herkenbare plekjes langs de dijk en in de polder.

HISTORISCHE KRING EEMNES

Raadhuislaan 2-A, 3755 HC Eemnes | Telefoon: 035-538 1609 | www.historishekringeeemnes.nl

ADVERTEERDERS:

Restaurant Eemland,
Partycentrum 't Koetshuys
Rabobank Soest Baarn Eemnes
Notariskantoor mr. W.A. van der Sluis
De Valk Hensbergen Opticiëns
Welkoop, Groen & Doen

SPONSORS:

Aannemingsmaatschappij ZVS B.V.
Eemnes
Adrie Hoogland Vastgoed B.V. – Eemnes
J. van IJken B.V. Oude Bouwmaterialen
Vrienden van de Oudheidkamer

Van onze vrienden moeten we het hebben!

‘Vrienden’ vervullen stille wensen van de HKE

Voor minimaal 15 euro p.j. kunnen leden
‘vriend’ worden van de Oudheidkamer.

*Vraag inlichtingen of geef u op bij:
J. Frantsen, 035-5310442*

VRIENDEN VAN DE OUDHEIDKAMER

Inleveren kopij

Kopij

- handgeschreven of getypt in overleg met redactie,
- op floppy/CD (met afdruk) en illustratiemateriaal naar J. Smids, Graanoogst 3,

per e-mail (tekst) aan:

- hke-lay-out@xs4all.nl

Kopij voor het volgende
kwartaalboekje ontvangen wij graag
voor 15 augustus 2010.